

HOOFSTUK 6

KERK EN SAMELEWING BRING DIE NED. Geref. KERK IN BEROERING

6.1 ONMIDDELLIKE REAKSIE

Die aanvaarding van *Kerk en Samelewing* as nuwe beleidstuk van die Ned. Geref. Kerk het tydens die sitting van die sinode alreeds hewige reaksie uitgelok. Hierin het veral die media 'n groot rol gespeel. Dit was veral nuusblaaie wat deur middel van sensasionele beriggewing die nuus oor dié nuwe dokument die wêreld ingestuur het.

Talle dagblaaie het onder opskrifte soos: "Eredienste oop vir almal"¹ "NG Kerk bely! - Apartheid was dwaling"² "NG Kerk Synod dubs racism a 'serious sin'"³ "NG Kerk adopts 'racism is a sin' statement"⁴ "Alle rasse kan lidmaat word"⁵ "NGK Condemns Apartheid"⁶ "NG Kerkrade is nou gebind"⁷ "Blacks can now be NGK elders, says moderator"⁸ en "Sinode lê grondslag vir breuk met Afrikaner"⁹, oor die gebeure in die sinodesaal berig. Dit is duidelik dat daar 'n groot mate van opgewondenheid in die media teenwoordig was oor die verreikende stappe wat die Ned. Geref. Kerk geneem het, en tog het hulle deur hierdie beriggewing 'n groot groep konserwatiewe Afrikaanse lidmate van die Ned. Geref. Kerk ontstig. Hierdie ontsteltenis sou binne weke tot groot

beroering binne die Ned. Geref. Kerk en binne enkele maande tot die stigting van 'n nuwe Afrikaanse kerk lei. Die media was dit egter eens dat hierdie sinode 'n totaal nuwe weg ingeslaan het, wat hulle in geheel as positief beoordeel het.

Die Transvaler het as volg oor die gebeure berig: "Die Sinode van die NG Kerk het in die afgelope dae ingrypende besluite oor die kerk se beleid ten opsigte van kontensieuse sake rakende bywoning van eredienste en lidmaatskap deur anderskleuriges geneem. Die Sinode moet geluk gewens word met die deeglikheid en openhartigheid waarmee hy debat gevoer het oor 'n aangeleentheid wat hom lank die verwyte op die hals gehaal het dat hy op twee stoele gelyktydig probeer sit - aan die een kant as verkondiger van die Evangelie en aan die ander kant as dienaar van 'n bepaalde politieke denkrigting. Ons waarneming is dat dié tweeslagtigheid op die hoogste vlak binne die NG Kerk nou uit die weg geruim is. Niemand kan die Sinode daarvan beskuldig dat dit 'n impulsiewe besluit is, geneem onder druk, of om die hervormingspolitiek tot diens te wees nie, want oor dié spesifieke aangeleentheid is daar jare lank deur kerkleiers besin, voordat die voorstelle wat nou voor die Sinode gedien het, op skrif gestel is."¹⁰

Die Burger rapporteer: "Die besluit van die Algemene Sinode

van die NG Kerk om sy lidmaatskap vir gekleurde lidmate uit die familie van NG Kerke oop te maak is epogmakend" en verder: "Die besluite bring die einde van 'n tydperk waarin die NG Kerk oor jare weens wêreldse belangedruk en allerlei beperkinge nie die plek kon wees waartoe alle vermoeides en belastes hulle spontaan aangetrokke gevoel het nie" en: "Dit sal tot die NG Kerk se krediet bly staan dat hy hom nie in gebrokenheid berus het nie, maar hom in reformasie na jare van worsteling met die waarheid binne 'n apartheidsamelewing daaruit losruk. Die verdere besluit van die Sinode dat rassisme sonde is, bring bykomende hoop dat die tydvak waarin die NG Kerk blatant of subtiel voorspraak gedoen het vir uitgediende apartheid vir goed verby is."¹¹

Dit is duidelik dat albei hierdie invloedryke Afrikaanse dagblaaie die besluite wat in *Kerk en Samelewing* vervat was, as 'n groot stap in die regte rigting gesien het.

Die Volksblad het 'n meer behoudende, maar tog ook positiewe standpunt ingeneem. Onder die opskrif: "Oop NG Kerk" het dié nuusblad soos volg berig: "Sommige lidmate van die NG Kerk reageer dalk met ontsteltenis, selfs woede, op die Algemene Sinode se besluit dat lidmaatskap van die kerk vir alle rasse oop is. Party kan dalk van afstigting en skeuring

praat. Maar die reaksie is nie noodwendig 'n weerspieëling van politieke strominge in die land nie. Uit konserwatiewe kringe is op die sinode oor instemming en gelowige aanvaarding van die besluit getuig" en verder: "Dit is te betwyfel of swart, Indiër en selfs bruin Christene nou in groot massas NG eredienste en kerkregisters sal 'oorstroom'. Die Afrikaanse karakter van die NG Kerk en sy manier van doen is nie noodwendig aanloklik vir mense in 'n ander kultuurwêreld nie.

Met die Sinodebesluit waarmee niks verloor word nie, eerder gewen word, gee die NG Kerk gestalte aan die aandrang tot groter sigbare eenheid."¹² Dat *Die Volksblad* se reaksie rondom 'n moontlike kerkskeuring inderdaad 'n profetiese woord was, sou binne maande deur die verloop van gebeure bewys word.

Die Engelse pers, wat van die Ned. Geref. Kerk se bitterste teenstaanders was, het ook ingeval in hierdie koor van positiewe reaksie.

The Star het berig: "This week marks a significant moment, perhaps even a watershed, for the Nederduitse Gereformeerde Kerk, sometimes called the National Party at prayer. It would be hard to overstate the impact its new policy document

could have on government and the country as a whole. Just as down the years, the NGK provided a moral basis for apartheid, so now it seems poised to provide the moral incentive to finally abandon it."¹³

Pretoria News het onder die opskrif: "A salute to the NGK" as volg berig: "In the ponderous and often tortured business which is South African political reform, the decision by the NG Kerk to open its doors to all races is a glittering highlight. Here is the biggest single church in the country - and more important, because it is mainly Afrikaans, the biggest church of the ruling class - effectively standing the entire apartheid doctrine on its head."¹⁴ Die berig is afgesluit met die volgende woorde: "We salute the men who found in themselves the courage, the decency, the Christianity to vote as they did yesterday. They could have gone the other way and that would have been yet another dismal pointer to the future. But in voting as they did they have lit a torch for many to follow."¹⁵

Dat hier 'n nuwe gees van optimisme vaardig was, kan nie ontken word nie. Hierdie gevoel word waarskynlik die beste geïllustreer deur die volgende tekenprent wat in die invloedryke Johannesburgse swart nuusblad, *Sowetan*, verskyn het:

16

Dit toon duidelik watter geweldige impak die besluite wat deel van Kerk en Samelewing uitgemaak het, op Suid-Afrika in sy geheel gehad het. Die Ned. Geref. Kerk was terug uit 'n donker doodloopstraat van beskuldigings en verdagmakery - terug om opnuut weer sy volwaardige plek binne die Suid-Afrikaanse samelewing in te neem.

Alhoewel hierdie gevoel van optimisme by 'n groot meerderheid

van dié land se mense bestaan het, was daar tog 'n groep wat nie daarin gedeel het nie, en wat fel en heftig gereageer het. Hierdie reaksie is reeds tydens die behandeling van die konsep-dokument aan die gang gesit deur die uitlatings van een van die afgevaardigdes, ds MC Adendorff van die gemeente Sonhoogte in Germiston.

Ds Adendorff het beweer dat bepaalde paragrawe van *Kerk en Samelewing*, net so uit die *Freedom Charter* van die ANC oorgeneem is.¹⁷ Ds Adendorff, 'n stigterslid van die verregse organisasie *Bybel en Volk*, het onder andere gesê: "Die Freedom Charter is opgestel deur Joe Slovo ... en speel 'n groot rol in die opleiding van terroriste. Hoe is dit moontlik dat 'n Kommunis en die Kerk dieselfde taal praat?" Hy het verder tot groot misnoë van die sinode gesê dat alhoewel hy nie 'n refleksie op lede van die hersieningskommissie wil werp nie, hy "stukke, stukke kan kwoteer uit die Freedom Charter wat presies ooreenstem met *Kerk en Samelewing*."¹⁸

Hierdie was die begin van die soort reaksie wat soos 'n veldbrand deur verregse politieke geledere versprei het. Hierin het 'n nuusblad soos *Die Afrikaner* veral 'n groot rol gespeel. Onder die opskrif: "Sinode lê grondslag vir breuk

met Afrikaner" het die blad as volg berig: "By etlike geleenthede is al sinies (en waarskynlik ook met 'n aansienlike kwota kwaadwilligheid) na die NG Kerk verwys as die 'National Party at prayer'. Daarmee is bedoel dat die Kerk nie 'n onafhanklike en Bybelse standpunt inneem nie, maar hom laat lei deur die NP en dié se beleidsrigtings. Uiteraard is dié beskuldiging nog altyd summier deur kerklui verwerp. Niemand moet egter verbaas wees as hierdie beskuldiging opnuut gemaak word ná die pas afgelope Algemene Sinode van die Kerk nie - en die keer met veel meer geloofwaardigheid. Besluite wat op die Sinode geneem is, verskil aansienlik van voriges en toon sterk ooreenkomste met standpunte wat sedertdien deur linkse politici ingeneem is."¹⁹ Na 'n breedvoerige, en blindelings eensydige beskrywing van gebeure in die kerk sedert 1982, word die berig met die volgende woorde afgesluit: "Die laakbare besluite is nogtans geneem en 'n historiese verskuiwing na links het klaarblyklik in die hoogste beleidmakende liggaam van die Kerk plaasgevind. Te oordeel aan die stemming by die Sinode en die driftige uitsprake het daar ook 'n aansienlike mate van liberalistiese heethoofdigheid by sommige ingetree. Diegene wat die magsgreep uitgevoer het, gaan nie rus voordat hulle die volle pad geloop het nie, wat moet uitloop op strukturele eenheid met die Sendingkerk. Uiteraard sal in

die proses die banvloek oor alle vorme van skeiding of afsonderlikheid uitgespreek word.

Hierdie pad sal die Kerkleiding in botsing bring met 'n groot deel van die kerkvolk, wat hom juis nou toenemend tot afsonderlikheid wend as enigste middel vir sy voortbestaan. Mag besinning betyds intree."²⁰

Dit is duidelik dat die besluite van die sinode vanuit hierdie kader totaal onaanvaarbaar was, duidelik eensydig polities beoordeel is, en gevolglik skerp veroordeel is.

Dr AP Treurnicht, voormalige redakteur van *Die Kerkbode*, ook leier van die *Konserwatiewe Party* het hom op dié party se nasionale kongres wat vanaf 24 Oktober 1986 in Durban plaasgevind het, by hierdie groep geskaar. Hy het ondermeer gesê dat die Ned. Geref. Kerk in praktyk nou ook bruin of swart predikante kan hê wat die reg sal hê om na die sinode afgevaardig te word. "Hulle sal vir die Moderatuur in aanmerking kan kom, en dan is dit nie ondenkbaar dat die NG Kerk sy eie UDF-moderator, 'n tweede Tutu kan hê."²¹

Met reg kan gevra word hoe hierdie man, wat self diep spore in die Ned. Geref. Kerk getrap het dié kerk so vir eie politieke gewin kon misbruik. Terwyl hy dié kerk daarvan beskuld-

dig het dat sy besluite tot groot verdeeldheid onder Afrikaners kon lei het hy onverpoosd voortgegaan om die onrustigheid wat by konserwatiewe lidmate bestaan het aan te wakker. Hier was duidelik 'n geval van iemand wat die splinter in iemand anders se oog gesoek het, terwyl hy die balk in sy eie oog nie kon raaksien nie, want slegs 'n paar dae later het Treurnicht 'n verdere skerp aanval op die besluite van die Algemene Sinode in Pietersburg gedoen, toe hy voor sowat 350 mense gesê het 'n verantwoordelike kerkvergadering kan nie 'n besluit neem dat apartheid 'n sonde is, as hy geglo wil wees nie.²²

Alhoewel hy waarskynlik in sy doel geslaag het, was daar ook diegene wat sy optrede veroordeel het. So het *Die Vaderland* onder opskrif: "Nee, dr T" soos volg berig: "Ons vind dit jammer, maar ook onverantwoordelik van dr Andries Treurnicht om op 'n politieke verhoog op die wyse wat hy gedoen het, standpunt teen die Algemene Sinode in te neem.

Daardeur het hy die Sinodebesluit in die politieke arena ingedra. In die verband wil ons hoop dat leiers van ander politieke partye die selfbeheersing aan die dag sal lê om nie sy voorbeeld te volg nie.

Die skade wat die KP-leier aanrig is soveel groter omdat hy op sy dag self 'n leidende persoon in die NG Kerk was. Hy

klees sy uitsprake in 'n idioom wat die indruk wek dat hy steeds met teologiese gesag praat" en verder: "As hy wel bekommerd is oor die moontlike verdeeldheid wat die Sinodebesluit kan bring behoort hy dit te help besweer. Hy laat egter die indruk dat hy liever politieke voordeel vir sy party daaruit wil trek.

Slegs iemand wat vrees en verdeeldheid wil saai sal te kenne wil gee dat die kerk nou sy eie UDF-moderator kan hê. Komende van dr Treurnicht, wat die NG Kerk so goed ken, is dit gevaarlik naby aan kwaadwillig."²³

En tog was dr AP Treurnicht 'n klassieke voorbeeld van iemand wat reeds in 1960 fel op *Cottesloe* gereageer het, en na ses en twintig jaar nog dieselfde standpunt gehuldig het.²⁴ Hierdie onwilligheid van sommige lidmate van die Ned. Geref. Kerk om met die tyd saam te beweeg, sou 'n groot rol speel in die storm wat binne die Ned. Geref. Kerk sou losbars.

6.2 ONWEERSWOLKE OOR DIE NED. Geref. KERK

Die publisiteit wat die media aan *Kerk en Samelewing* gegee het, sowel as die optrede van bepaalde politici en met name dr AP Treurnicht, het binne enkele dae onweerswolke oor die Ned. Geref. Kerk laat saampak - 'n groot storm was duidelik aan die broei.

Pretoria News het reeds op 24 Oktober 1986 onder die titel: "Walkout plan for city NGK"²⁵ op sy voorblad die volgende berig: "Militant right wingers, angered by this weeks' historic Ned. Geref. Kerk decisions to admit blacks to church membership and condemn apartheid as 'unacceptable' plan walk-outs at at least one city congregation on Sunday morning."²⁶ Volgens dié dagblad was 'n groot groep lidmate van die Ned. Geref. Gemeente Meyerspark, ongelukkig oor die besluite van die Algemene Sinode. Dié plofbare situasie het in die gemeente ontstaan as gevolg van 'n uitnodiging aan 'n aantal swart mense na die gemeente se sendingfees, wat dié Sondagoggend gehou sou word. Een van die beplanners van die uitstap-aksie, mnr Gerrie Bester het ondermeer aan *Pretoria News* gesê: "We do not want blacks in the church. It is time Afrikaners stood up for their rights."²⁷

Dat daar groot ongelukkigheid oor die besluite in konserwatiewe kringe bestaan het, het verder geblyk uit 'n dringende oproep van prof CWH Boshoff dat die Breë Moderatuur 'n duidelike uiteensetting van die besluite moes gee.²⁸ Dat die Ned. Geref. Kerk hierdie onstuimigheid te wagte kon wees, het egter al vroeër geblyk. Reeds in 1983 met die sogenaamde *Silverton-byeenkoms*, was dit duidelik dat politiek 'n groot

rol in die toekoms van die Ned. Geref. Kerk sou speel. Om die reaksie op *Kerk en Samelewing* binne die regte perspektief te sien, is dit nodig om weldeeglik ook van hierdie byeenkoms kennis te neem.

6.2.1 Die Silverton-byeenkoms: 2 September 1983

Alhoewel baie min oor die byeenkoms self bekend is, was individuele regse predikante vir die reël daarvan verantwoordelik.²⁹ Inligting oor die vergadering is deur die organiseerders so dig moontlik gehou en geen openbare aankondiging daaroor, is gedoen nie. Skriftelike uitnodigings is egter aan talle predikante oor die hele Transvaal gestuur, waarin die saamtrek beskryf is as 'n samekoms van konserwatiewe predikante van die drie Afrikaanse kerke.

Die volledige uitnodiging het as volg gelui:

"Kennisgewing

Groot saamtrek van konserwatief-gesinde predikante van die drie Afrikaanse kerke (Ned. Geref., Ned. Herv. en Geref. Kerke)

op Vrydag 2 September 1983 om 09h30

by die terrein van die Opelugmuseum, Silverton (langs ou Hoofweg by Morelettaspruit aan die Oostekant van Silverton)

Spreker: Prof Carel Boshoff.

Namens reëlingskomitee en met vriendelike groete.

Ds Olaf Scheurer

(01341) 5621

Posbus 790, Ermelo"³⁰

Dit was veral die betrokkenheid van ds Olaf Scheurer, omstrede predikant van Ermelo, wat 'n bepaalde politieke kleur aan die samekoms verleën het.³¹

Die 193 predikante wat die presensielys onderteken het, het van vroeg af by die opelugmuseum aangekom. Onder die aanwesiges was prof FJM Potgieter, 'n emeritus-professor van Stellenbosch se kweekskool; prof JC Lombard, van die Departement Bybelkunde aan die Vrystaatse Universiteit en dr Hennie Senekal, omstrede en regsgeesinde Ned. Geref. predikant van Bronkhorstspuit.³²

Terwyl die vergadering op prof Boshoff gewag het, is "Prys die Heer" gesing en na sy aankoms, is die vergadering geslote verklaar, en die pers gevra om buite hoorafstand te bly. Na prof Boshoff se toespraak het daar heelwat besprekinge plaasgevind, maar volgens prof Boshoff was daar nie meningsverskille nie. "Hy het die indruk gekry dat die mense daar was "eerder om te getuig as om oortuig te word"³³

Aan die einde van die vergadering is die voorstel wat nou as die "Getuienis van 193 Predikante" bekend is, voorgelees. Enkele predikante het hierop die vergadering verlaat en het aan *Beeld* gesê dat hulle "net uit belangstelling gekom het."³⁴

Dié *getuienis* het soos volg gelui:

- 1.1 Gedring deur 'n besef van ons verantwoordelikheid teenoor God, die Vader van ons Here Jesus Christus, in 'n baie beslissende uur van die Geskiedenis;
- 1.2 uit lojaliteit teenoor ons vaderland en liefde vir ons volk;
- 1.3 en met diepe deernis en begrip vir die aspirasies en frustrasies van alle bevolkingsgroepe in die Republiek van Suid-Afrika;
- 1.4 reik ons, predikante van die drie Afrikaanse Kerke en ondersteuners van verskillende politieke partye die volgende verklaring uit:-
 - 2.1 Ons glo dat die Here God oor die lotgevalle van volke beskik.
 - 2.2 Ons merk sy beskikende hand ook in die geskiedenis van ons eie volk.
 - 2.3 En ons glo aan die reg van volke op behoud en eerbiediging van hulle eiesoortigheid, sowel as die reg van elkeen om sy identiteit te handhaaf en selfbeskikking te verwerf.
- 3.1 In die lig hiervan verwerp ons die aanspraak as sou die voorgestelde nuwe grondwet vir die Republiek van Suid-Afrika die beliggaming wees van Christelike geregtigheid in ons land.
- 3.2 Ons bely saam met die Nederlandse Geloofsbelydenis Artikel 36 dat die staat 'n verantwoordelikheid het om sorg te dra dat die grondslae van die Christelike samelewing nie ondermyn word nie.
- 3.3. Dit maak magsdeling met groepe wat die Bybelse grondwaarhede verwerp, prinsipiëel onmoontlik.
4. Die voorgestelde nuwe grondwet hou die moontlikheid in om meer verdeeldheid en konflik te skep as wat dit besweer, en sodoende die Republiek van Suid-Afrika swakker in plaas van sterker te maak voor die aanslag van die kommunisme:
 - 4.1 Vir Afrikanereenheid rondom Christelik-nasionale roe-

gingsgeloof is dit noodlottig. Eendragtige Afrikaneraan-
drang op Christelike norme in die volkslewe word onmoontlik.
Daarmee is Afrikaner-weerbaarheid, wat ook die geheim is
van die weerbaarheid van die Republiek van Suid-Afrika tot
niet.

4.2 Die verwagte saamhorigheid van Blankes, Kleurlinge en
Asiërs vervlugting voor die waarskynlikheid van 'n dood-
stryd om mag oor één grondgebied.

4.3 By inheemse swart Christene skeep dit, ons insiens ge-
regverdig, bitterheid oor hulle uitsluiting ten gunste van
Oosterlinge wat Moslems en Hindoes is.

4.4 Buitelands veral, kan dit slegs as verswakking van die
posisie van die Blanke gesien word, en aanleiding gee tot
verhewigde druk in die rigting van volledige integrasie.

4.5 Binnelandse leiers wie se verklaarde ideaal van 'n
eenheidstaat in Suid-Afrika volkome inpas by die meester-
plan van die kommunisme, word mederegeerders van die Repu-
bliek van Suid-Afrika.

5. Die nuwe grondwet dra die kiem van veel pynliker onreg
as die wat dit wil verhelp, en verbeur daarom alle aan-
spraak op Christelike en Bybelse motiewe, want:

5.1 In plaas van langtermyn veiligheid, vrede, vryheid en
voorspoed vir alle mense, open dit in die lig van bostaande
oorwegings, eerder die weg vir die soort ellende wat reeds
onder swart "meerderheidsregerings" in ons buurlande heers.
So 'n toestand dien die heil van geen mens nie, en ook
geensins die eer van God nie. Dit druis in teen die 'rus-
tige en stil lewe' waarvoor die kerk beveel is om te bid,
en wat die voortgang van die evangelie sal bevorder
(1 Tim. 2:1-4).

5.2 'Christelike geregtigheid' is in die Bybelse grondbe-
tekenis van die woord die regte verhouding tot God, en be-
hels onvervreembaar ook die aanvaarding van verantwoorde-
likheid voor God vir eie doen en late. Ons moet die Here
liefhê met ons hart én verstand (Matt. 22:37).

5.3 'Naasteliefde' sluit ook barmhartigheid in teenoor dié
weerlose naastes wat die nageslag is. Dit roep ook op tot
weerstand teen diénaaste wie se strewe onder andere vir sy
eie nagslag kwaad inhou.

5.4 Om 'net maar te glo' dat God vir vrede sal sorg, en
self uit vrees vir die dreigemente van mense, willens en
wetens die risiko van anargie te neem, is om God te ver-
soek.

6. Die voorgestelde nuwe grondwet is nie die enigste
alternatief vir die status quo nie.

6.1 Ons herbevestig hiermee ons gelowige oortuiging saam
met die van ons kerke en ons volk in die verlede, dat 'n
bedeling van volle selfbeskikking vir elke volk of volks-
groep onder eie owerheid en merendeels op eie grond, 'n

Bybelse verantwoordeliker en daarom vir gelowiges ook 'n begaanbaarder weg is.

6.2 Ons is daarvan bewus dat die bewerkstelling van so 'n bedeling van volle selfbeskikking vir alle groepe groot offers sal vra. Maar gelowiges deins nie terug vir die bring van offers nie. Die vraagstuk van volkeverhoudings in Suid-Afrika sal nie langs die maklikste weg beredder kan word nie.

6.3 Ons pleit daarom by alle mense om in liefde vir dié naastes wat die nageslag van alle mense in Suid-Afrika is, te kies vir die weg van verantwoordelikheid. En ons betuig aan alle mense: Die God van die hemel, Hy sal ons dit laat geluk ... (Neh. 2:20).

'n Voortsettingskomitee van lede uit al drie die kerke onder die voorsitterskap van ds Mossie van der Berg is ook op die saamtrek aangewys. Ander lede van die komitee was: di Andrew Gerber, MC Adendorff, drr J Visser en PJJS Enslin en prof HG van der Westhuizen.³⁵

Die doel van hierdie *getuienis* wat teen die nuwe grondwet gemik was, is verder deur prof Boshoff omskryf. In sy gesprek met persmanne het hy gesê: "een van die kwellinge oor die nuwe grondwet is die 'voorkeursituasie' waarin die blankes in die nuwe bedeling sal wees. Wanneer die voorkeursituasie uiteindelik onder druk verdwyn, volg integrasie."³⁶ Hy het voorts ontken dat dié teenstand teen die grondwet die predikante midde in die politiek plaas. "Dit is die voorstanders van die grondwet wat sê die nuwe grondwet is op die beginsel van Christelike geregtigheid gegrond."³⁷ Die predikante wat die *getuienis* onderteken

het, betwis hierdie feit, en het hulle daarom as predikante daarteen uitgespreek.

Wanneer die inhoud van die *getuienis* bestudeer word, is dit duidelik dat hierdie groep predikante krampagtig aan eiesoortigheid en differensiasie wou vasklou. Belangriker was egter die feit dat hier 'n duidelike teken was dat predikante binne die Ned. Geref. Kerk hulle daadwerklik met die politiek bemoei het. Hierdie teenstand teen voorstelle in 'n nuwe grondwetlike bedeling was fundamenteel polities gemotiveerd. Dit plaas die gebeure in skrilte kontras met byvoorbeeld die *Hervormingsdaggetuinis* en die *Ope Brief*.³⁸

Dat hierdie gebeure 'n belangrike voorspel en rigtingwyser was, van wat na die Algemene Sinode van 1986 sou gebeur, is deur die geskiedenis as korrek bewys.

Die reaksie op die samekoms was uiteenlopend. Ds JE Potgieter, moderator van die Algemene Sinode van die Ned. Geref. Kerk was van mening dat die hele kwessie van die nuwe grondwet iets was wat bo partypolitiek verheue was.³⁹

In sy kommentaar het *Die Kerkbode* gemaan dat predikante buitengewoon versigtig moes wees om nie vanweë hulle

optrede lidmate in gemeentes so te verdeel dat hulle harte vir die evangelieboodskap geslote sou raak nie. "Ons moet onself ook voortdurend afvra of dit nie die hoë amp van ons bediening in gedrang bring as ons ons openlike steun aan die standpunte van 'n bepaalde politieke party toesê nie" en verder: "Buitendien, ons opper ernstige kritiek wanneer leiers in die Swart kerke en kerklike organisasies in Suid-Afrika en in die buiteland hulle met politieke sake besig hou. Watter verweer het ons wanneer hulle ons beskuldig dat ons dieselfde weg bewandel?"⁴⁰ Dié blad het sy kommentaar afgesluit deur te sê: "Wat ons nodig het, is nie die organisering van 'Konserwatiewe' of 'Nasionaal-gesinde' of 'Progressief-gesinde' predikante-byeenkomste nie, maar waaragtige ernstige voorbidding met die oog op die referendum."⁴¹

In *Die Kerkbode* van 21 September 1983 het ds MU Strauss van Vrede-Wes 'n brief geskryf onder die titel: "Sal ons mekaar weer vertrou ná Silverton?"⁴² Daarin het hy ondermeer gesê dat hy met hartseer en teleurstelling van die saamtrek verneem het. Hy het voorts gesê: "My teleurstelling en hartseer was nie die gevolg van die een politieke standpunt wat daar gesteun is nie, maar die blote feit dat hierdie manne juis op hierdie tydstop so

iets deurgevoer het.

Ek wil ernstig aan hulle vra:

* Was dit in u oë lojaal teenoor ons kerk wat ons sekerlik almal liefhet? Ek vra aan u hierdie vraag in die lig van die besluit van die Algemene Sinode van 1982 wat soos volg lui: 'Die Sinode wys egter daarop dat polariserende groeppvorming met die oog op groter effek, gevaar inhou vir die eenheid van die Kerk, en ook vanweë die onsekerheid en onrus wat dit in die Kerk veroorsaak, ontmoedig word'.

* Was hierdie vergadering en die 'Getuienis' én veral die uitwerking daarvan in die gemeentes van die Here, regtig in belang van die koninkryk van God? Nou is ons, predikante mos mooi netjies in twee kampe: die 'julle' wat daar was en die 'ons' wat nie daar was nie. Sal julle en ons mekaar ooit weer regtig kan vertrou?"⁴³

Dié 'getuienis' het ook onder skoot gekom op die Noord-Transvaalse Sinode wat enkele dae na die uitreiking daarvan in Pretoria gehou is. Die volgende verklaring is eenparig deur die moderatuur aan die sinode voorgelê wat dit aanvaar het:

"1. Dat predikante die roeping en dus ook die reg het om individueel en gesamentlik te besin oor en gevolglik 'n eie standpunt te hê aangaande die Christelik-etiese aanvaar-

baarheid al dan nie van die voorgestelde Konsepgrondwet, mag hulle nie ontsê word nie.

2. Die moet egter duidelik gestel word dat die standpunt waartoe hulle gekom het, die standpunt is van 'n aantal predikante wat hulleself as groep byeengebring het, en dus nie die amptelike standpunt is van die kerke waaraan hulle behoort nie.

3. Deur hulle standpunt egter bekend te maak en dit in die vorm van 'n openbare verklaring te giet, het hulle nie in ooreenstemming gehandel met die standpunt van die Algemene Sinode nie, naamlik dat hulle optrede polariserende groeppvorming inhou, en vanweë onsekerheid en onrus wat dit in die Kerk veroorsaak, die eenheid van die Kerk bedreig.

4. Die Sinode doen gevolglik 'n ernstige beroep op sy leraars om hulle te weerhou van verklarings, geskrifte, pamflette en rubrieke waardeur die Kerk met sy roeping as instrument van versoening in gedrang kom, en die saak van die Here noodwendig moet skade ly."⁴⁴

Alhoewel hierdie optrede van die 193 dus allerweë veroordeel is, was dit 'n duidelike teken dat sommige predikante hulle roeping ook deur 'n politieke bril beskou het. Sterk politieke ondertone was duidelik in die Ned. Geref. Kerk aanwesig, en dit was juis hierdie verpolitisering van die

Ned. Geref. Kerk en sy gemeentes wat na die 1986 Algemene Sinode tot 'n grootskaalse storm gelei het. Die gevaarligte het in 1983 reeds helder geflikker! Die volle implikasie van hierdie gebeure sou eers in 1987 duidelik word.

6.2.2 Protes!: Daad by die Woord gevoeg!

6.2.2.1 Die Aanloop

Dit was gou duidelik dat die ontevredenheid oor die besluite in *Kerk en Samelewing* meer diepliggend was, as wat aanvanklik gemeen is. Alhoewel die Ned. Geref. Kerk kritiek uit regse kringe te wagte moes wees, het die omvang daarvan almal stomgeslaan.

Die eerste duidelike teken dat 'n groot protesaksie geloods sou word het op 2 November 1986 gekom toe 'n "paar honderd" Ned. Geref. lidmate uit alle dele van die land 'n byeenkoms in Verwoerdburg bygewoon het.⁴⁵ Die doel van die samekoms was om besware teen *Kerk en Samelewing* te bespreek. Tydens dié vergadering is nie alleen besluit om 'n massa-vergadering op 28 November 1986 te reël nie, maar 'n voortsettingskomitee, wat terselftertyd as studie-komitee gedien het is ook verkies. Prof WJG Lubbe, hoofbestuurslid van die *Afrikanervolkswag*, en 'n voormalige redakteur van *Die Kerkbode* is aangewys as

voorsitter van die komitee. Prof Lubbe was ook nou betrokke by *Aksie eie Toekoms*, 'n voorloper van die *Konserwatiewe Party*, en was ook voorsitter van die vereniging *Bybel en Volk*, 'n eksklusiewe regse organisasie.⁴⁶ Die res van die komitee het bestaan uit: Prof Alkmaar Swart, ook 'n hoofbestuurslid van die *Afrikanervolkswag*; ds G Cruywagen, emeritus predikant van Boksburg; ds E Friis, emeritus predikant van Nelspruit; dr JC Krüger, emeritus predikant van Hartbeespoortdam; ds CC Colyn, emeritus predikant van Naboomspruit; mev M Roos, lid van die *Afrikanervolkswag* se geskiedenis- en feesdae-sub-kommissie; prof M Verster, 'n kollega van prof Lubbe by die departement Opvoedkunde aan Unisa en prof S Jacobs, ook 'n *Volkswag*-lid.⁴⁷

Die komitee het opdrag ontvang om die besware teen besluite van die sinode te formuleer en te motiveer, om "kontakte" aan te lê met beswaarde lidmate in alle dele van die land, en om advies aan beswaarde lidmate te gee. Die aanbevelings van die komitee sou op die massa-byeenkoms van 28 November 1986 bespreek word en aanbevelings oor gekoördineerde optrede sou dáár gedoen word.⁴⁸ Dat hierdie byeenkoms nie uit die bloute beplan en gereël was nie, is deur prof Lubbe aan *Beeld* bevestig. Hy het gesê

dat dié byeenkoms voorgevloei het uit 'n byeenkoms wat reeds voor die sinode gehou is, en waarop die agenda van die sinode bespreek is.⁴⁹ Hy het verder beklemtoon dat hy reeds tydens en ná die sinode oproepe van beswaardes ontvang het. Die vernaamste besware het gehandel oor oop lidmaatskap, oop kerkdeure en die oorbeklemtoning van kerkeenheid ten koste van verskeidenheid.⁵⁰

Dit is duidelik dat hierdie groep lidmate reeds voor die sinode 'n bepaalde plan van aksie gereed gehad het. Hierdie protes het nie bloot op die besluite van die sinode gevolg nie, maar was duidelik 'n bevestiging van die strominge binne die Ned. Geref. Kerk wat reeds in 1983 by Silverton na vore gekom het, naamlik geheime, polities, geïnspireerde groeppvorming binne die kerk. Hierdie jammerlike verdrag van sake het egter nie die feit dat baie lidmate diep beswaard en besorgd was, genegeer nie.

'n Duidelike voorbeeld van die gevoel van sommige is 'n brief van JPH Kasselmann van Wesselsbron wat in *Die Volksblad* onder die titel: "Sinodebesluite in die 'aand van 'n volk'" gepubliseer is. Hy het geskryf: "Terwyl dit oënskynlik aand geword het in die geskiedenis van 'n volk

met 'n roemryke verlede en bese magte dwarsoor die wêreld heen 'n verbete aanslag loods om die Afrikanervolk onder te ploeg, is dit ironies dat die Algemene Sinode van die NG Kerk juis nou besluit oor soos dit populêr deur die wêreld vertolk word, 'apartheid'. In werklikheid is dit maar net 'n stok in die hand van die Kommunis. Wat dit nog meer ironies maak, is die feit dat baie wat die sitting bygewoon het, 'n klompie jare gelede regverdiging vir apartheid op Skriftuurlike grondslag gevind het. Die ware Woord van God het oor die eeue heen nooit verander nie, maar mense en politieke sienings het wel verander. Is dit moontlik dat die Skrif gemanipuleer kan word om aan te pas by die oorwoë politieke siening van die dag wat huidiglik gebuk gaan onder groot druk van 'n algemene verrotte wêreldmening. Ek sal maar net vra: 'Suid-Afrika quo vadis'."⁵²

Hierdie brief was 'n bewys van die totale verwarring wat by lidmate van die Ned. Geref. Kerk bestaan het, en heel helder hoor 'n mens hier die noodkreet van iemand wie se kerklike milieu aan die induie stort was, 'n kerklike milieu waarin hy hom nog altyd tuis en veilig gevoel het. Vir baie was die Ned. Geref. Kerk te midde van 'n snelveranderende Suid-Afrika nog die enigste bastion waaraan

hulle kon vashou. Die Algemene Sinode het deur sy besluite hierdie anker totaal hervorm, en daarmee 'n groot groep van sy lidmate geskud. Dit wat die kerk in die verlede nagelaat het, naamlik om al sy lidmate duidelik van koersveranderings in kennis te stel, het hom nou ingehaal, en die prys wat die Ned. Geref. Kerk daarvoor sou moes betaal, sou baie hoog wees.⁵³

Namate die nuus van 'n protesvergadering versprei het, het die omvang van die storm wat die Ned. Geref. Kerk getref het duidelik geword. Hierdie toedrag van sake het gemaak dat prof JA Heyns 'n oproep tot kalmte gemaak het en 'n beroep op lidmate gedoen het, om niks te doen alvorens hulle die publikasie *Kerk en Samelewing* volledig bestudeer het nie.⁵⁴

Verskeie predikante het ondermeer hulle kommer uitgespreek⁵⁵ en op baie plekke is protesvergaderings in die geheim gereël.⁵⁶ Die ironie en die tragiek van hierdie hele situasie het duidelik uit Heyns se pleidooi geblyk. Hierdie reaksie het gevolg sonder dat iemand nog die volledige dokument *Kerk en Samelewing* in die hand gehad het! Dit sou eers teen die einde van November 1986 beskikbaar wees! Onwillekeurig ontstaan die vraag of

diegene wat met die reëling van protesvergaderings besig was, dit nie suiwer op grond van politieke standpunte gedoen het nie. Die feit dat prof WJG Lubbe en sy medestryders reeds voor die sinode met 'n plan van aksie gereed was, maak hierdie stelling nie so vergesog nie! Dit waaraan die Ned. Geref. Kerk hom in 'n groot mate tot en met 1986 skuldig gemaak het, naamlik om die Skrif ondergeskik te stel aan die praktyk, is nou as skietgoed teen hom gebruik.⁵⁷

In 'n poging om gemoedere te kalmeer het 'n informele gesprek op 26 November 1986 tussen die Dagbestuur van die Algemene Sinodale Kommissie en die sogenaamde Studie-kommissie van die beswaarde lidmate in Pretoria plaasgevind.⁵⁸ Hierdie samekoms is op uitnodiging van prof JA Heyns gehou.⁵⁹ Van die kant van die Dagbestuur was prof JA Heyns, ds JE Potgieter, prof PB van der Watt, dr P Rossouw en ds DJ Viljoen teenwoordig. Die beswaarde lidmate is verteenwoordig deur prof WJG Lubbe, prof A Swart, ds CC Colyn en prof M Verster.⁶⁰

In 'n openhartige gesprek wat plaasgevind het is gepraat oor die implikasies van die beoogde *Skilpadsaal-byeenkoms* wat op 28 November 1986 sou plaasvind. Daar is onder

meer aan die Studie-kommissie gevra of dit die regte pad van protes was wat hulle wou volg. Prof Lubbe het egter, ten spyte van die versoek om af te sien van hulle beoogde optrede verklaar dat hulle voortgaan met die byeenkoms en dat "hulle beslis nie 4 jaar kan wag om die saak reggestel te kry nie."⁶¹ Prof Heyns het reguit aan hulle gesê dat hulle "hulle voete op 'n heillose weg geplaas het."⁶² Ten spyte van hierdie ooglopend diepliggende verskille het die afgevaardigdes hulle tog bereid verklaar om weer te praat.⁶³

Dit was duidelik dat daar geen keer aan sake was nie. Die protesvergadering was 'n werklikheid!

6.2.2.2 Die Skilpadsaal-vergadering: 28 November 1986

Die *protesvergadering* van beswaarde lidmate is op Vrydag 28 November 1986 in die Skilpadsaal in Pretoria gehou, dieselfde saal waar ook die *Afrikanervolkswag* gebore is.⁶⁴

Dit was van die begin af duidelik dat planne vir 'n wegbreek-kerk reeds stilweg aan die gang was. Die sowat 2500 mense wat die byeenkoms bygewoon het, het te midde van persoonlike aanvalle op prof JA Heyns besluit op 'n aksieprogram met twee dryfpunte. *Rapport* het soos volg

daaroor gerapporteer: "Enersyds sal 'stappe van onderhandeling' gevolg word, waarin beswaarskrifte opgestel en gepubliseer sal word, en vertoë tot die Algemene Sinodale Kommissie gerig sal word om die gewraakte Sinodebesluite 'gewysig of ongedaan te kry'. Klem is daarop geplaas dat dit op 'n behoorlik kerkordelike manier gedoen moes word, en 'langs die regte kanale' van kerkrade, ringe en sinodes.

Terselftertyd word voorbereidsels getref vir 'n nuwe kerk onder Afrikaners waarin beswaarde lidmate 'n 'gelukkige geestelike tuiste sal vind. 'n Kerk op dieselfde belydenisgrondslag as waarop ons as beswaardes tans staan.'

Die organisasiewerk vir 'n nuwe Kerk word 'gelyktydig' met die onderhandeling gedoen, sodat beswaardes gereed is as onderhandelings misluk."⁶⁵

Hierdie besluite het duidelik uitgewys dat daar geen omdraaikans meer was nie. Wie sou immers al die moeite doen om 'n "nuwe kerk" te organiseer en dan later besluit dat dit nie meer nodig is nie? Die minimum vereiste wat prof Lubbe gestel het om 'n kerkskeuring te verhoed, naamlik 'n "buitengewone Algemene Sinode" wat sekere besluite ongedaan moes maak, was nooit haalbaar nie, en dit het hy geweet. Prof JA Heyns was ook op navraag van

mening dat so 'n eis totaal onaanvaarbaar was en dat daar geen moontlikheid was dat so 'n sinode sou plaasvind nie.⁶⁶ Die koeël was letterlik en figuurlik klaar deur die kerk, voordat daar sogenaamd vry met onderhandeligs begin is.

Daar is verder op die byeenkoms besluit dat 'n finale besluit oor kerkstigting in Julie 1987 geneem sou word.⁶⁷ Die vergadering het verder onder luide toejuiging besluit om by beswaarde lidmate aan te beveel om "by wyse van protes" net 'n nominale bydrae (byvoorbeeld 'n rand elk) aan huidige eie gemeentes te doen en die res aan die Voortsettingskomitee te stuur. Die geld sou in 'n spaar-rekening gehou word "vir toekomstige besteding."⁶⁸ Prof Lubbe het ook verder gesê daar word voorgegee dat daar nie omvattende besware is teen die besluite van die Algemene Sinode nie. Hy het ook nie verwag dat ernstig gekyk sou word na lidmate se besware teen die besluite nie. "Ek wil u adviseer om u bydraes terug te hou sodat die kerk kan voel hoe wyd die besware loop. Dan sal die plaaslike sinodes en ampsdraers sê: 'Kyk hoe kry ons swaar.'"⁶⁹ Hierdie gebeure en uitsprake op die byeenkoms was maar net 'n verdere bevestiging dat hulle nie meer wou of sou omdraai nie. Die voorgestelde handelings met

die Algemene Sinodale Kommissie was bloot 'n rookskerm waaragter die Voortsettingskomitee met hulle duistere planne kon voortgaan.

28 November 1986 sou die eerste dag van sekerlik die donkerste maande in die geskiedenis van die Ned. Geref. Kerk in hierdie eeu wees.

6.2.2.3 Na die Skilpadsaal - 'n Verklaring uit die Ned. Geref.

Kerk

Direk ná die besluite van die *Skilpadsaal-byeenkoms* rugbaar geword het, het die Dagbestuur van die Algemene

Sinodale Kommissie die volgende verklaring uitgereik:

"Die Dagbestuur van die Algemene Sinodale Kommissie van die Ned Geref Kerk het met hartseer en ontsteltenis kennisgeneem van die byeenkoms in die Skilpadsaal te Pretoria op 28 November 1986 en wi graag die volgende verklaring daaromtrent doen:

Volgens berigte dui die besprekings en besluite in die rigting van 'n moontlike kerkskeuring en kerkstigting indien sekere pogings tot onderhandeling sou misluk.

Gesien in die lig van die Bybelse leer oor die eenheid van die kerk en van besluite van die Algemene Sinode wat aan die een kant duidelike geleentheid vir gesprekvoering en voorlegging van besware aangedui het en aan die ander kant ernstig teen polariserende groeppvorming gewaarsku het, moet teen bogenoemde handelwyse sterk besware ingebring word.

Met ontsteltenis is kennisgeneem dat lidmate gevra word om hulle vernet teen sekere sinodale besluite te illustreer deur o.a. dankoffers aan hul eie gemeentes feitlik te staak en tot 'n eie fonds vir toekomstige gebruik by te dra.

Ons wil almal wat hieraan meedoën, versoek om die gewetensvraag aan hulself te stel of hulle nie juis nou besig is om te handel op die wyse waarteen die Nagmaalsformu-

lier pertinent waarsku, dat almal wat skeuring en oproer in die kerk wil veroorsaak, hulself buite die Nagmaals-gemeenskap van die kerk stel. Daarom wil ons al die betrokke lidmate en ampsdraers weereens versoek om nie op dié wyse voort te gaan nie en betyds met al die implikasies rekening te hou.

Verder wil ons met pastorale bewoënheid 'n beroep doen om al die besware en vrae wat mag bestaan in die lig van die Kerkorde en volgens 'n sinodale besluit wat juis opening hiervoor gee, te hanteer.

Terselftertyd word diepe dankbaarheid uitgespreek teenoor die oorweldigende getal lidmate en ampsdraers wat hul toewyding steeds met lojaliteit in die kerk voortsit."⁷⁰

Uit hierdie verklaring was dit duidelik dat die Ned. Geref. Kerk die volle implikasies van die situasie begryp het. Hierdie verklaring was opnuut 'n ope uitnodiging aan diegene wat besware gehad het, om dit langs kerklike weë te hanteer. Tog sou dit nie veel doen om die gemoedere te kalmeer nie. Die onrustigheid en onweerswolke het in omvang bly groei! 'n Groot skaalse storm was aan die opsteek in die Ned. Geref. Kerk, 'n storm wat deur emosie voortgedryf sou word.

6.2.3 'n Groot skaalse storm binne die Ned. Geref. Kerk

Dat die media 'n groot rol gespeel het in die groot skaalse onrustigheid wat binne die Ned. Geref. Kerk losgebars het, kan nie ontken word nie. Alhoewel die meeste lidmate hulle nie met die "beswaarde Skilpadsaalgroep" wou vereenselwig nie, was daar 'n diepe onrus in die harte van baie lidmate. Regoor die land is inligtingskonferensies gehou, waarin

lidmate oor die besluite van die sinode ingelig is. Op hierdie vergaderings, wat op sinodale, rings- en gemeentevlak gehou is, het lede van die Dagbestuur, ander lede van die Algemene Sinodale Kommissie en lede van die kommissie vir *Kerk en Samelewing* verduidelik wat die sinode besluit het en wat die implikasies daarvan was.⁷¹ In reaksie hierop het prof WJG Lubbe op sy beurt oral protesvergaderings georganiseer. Dit het gemoedere verder opgejaag en grootliks daartoe bygedra dat die Dagbestuur van die Algemene Sinodale Kommissie oortuig geraak het dat 'n verklaring in dié verband uitgereik moes word. Met die oog hierop is die skriba versoek om 'n brief te rig aan al die skribas van sinodes ten einde hulle te versoek om aandag te gee aan besware van lidmate en om verder inliging van hulle te vra omtrent die omvang van die besware, onder andere die aantal bedankings, terughou van fondse, protesvergaderings en protesbesluite.⁷²

Tydens die vergadering van die Algemene Sinodale Kommissie wat op 18 en 19 Maart 1987 in Pretoria gehou is, was dit duidelik dat daar wel van bedankings sprake was, maar dat geen werklike betroubare opname gemaak kon word nie, terwyl dit tog moontlik was om basiese tendense aan te toon. Uit 'n steekproef van 4 streeksinodes was daar slegs van 0,14 %

werklike bedankings sprake. Die kommissie was egter van mening dat selfs hierdie geringe persentasie bedankings as ernstig beskou moes word en dat die saak met groot pastorale sorg en liefde benader moes word. Dit was ook verder duidelik dat die oorgrote meerderheid van die lidmate en ampsdraers die besluite van die sinode aanvaar het.⁷³

In die algemene diskussie wat tydens dié vergadering gevoer is, het dit ook na vore gekom dat die optrede van predikante 'n bepalende faktor was. In die meeste gevalle waar daar 'n gees van onrus bestaan het, het dit hoofsaaklik om politieke oorwegings gegaan.⁷⁴ Die vergadering het na verdere bespreking 'n belangrike besluit geneem - naamlik om 'n verklaring uit te reik wat in *Die Kerkbode* gepubliseer sou word.

Die verklaring is op 25 Maart 1987 in dié blad gepubliseer en het soos volg gelui:

"Die Algemene Sinodale Kommissie van die Ned Geref Kerk het tydens sy vergadering van 18 en 19 Maart 1987 kennis geneem van ontevredenheid wat in sommige gemeentes en by sommige lidmate ontstaan het na aanleiding van sekere besluite van die Algemene Sinode van 1986 soos vervat in die stuk *Kerk en Samelewing*.

Lidmate wat beswaard voel, word verseker dat die kerk bereid is om met erns na hulle bedenkinge te luister. Dit staan hulle ook vry om hulle besware langs die aangewese kerklike weë onder die aandag te bring.

Intussen verseker die Algemene Sinodale Kommissie lidmate weer eens dat die kerk in sy besluite niks anders wou doen as om gehoorsaam en getrou te wees aan die eise van die

Heilige Skrif en ons belydenis nie. Die besluite wat geneem is, is geensins polities gemotiveer nie. Daarom is die Algemene Sinodale Kommissie daarvan oortuig dat vele van die besware op ongelukkige misverstande of op verkeerde vertolking van die besluite berus.

Die Algemene Sinodale Kommissie verseker kerkrade en lidmate graag van sy bereidwilligheid om begrippe wat vir misverstand vatbaar mag wees (byvoorbeeld 'oop lidmaatskap', 'politieke modelle', 'apartheid' en ander) nader te verduidelik, sodat die lidmate van die kerk voortdurend op die hoogte kan bly van die standpunt van die kerk soos ons ons deur die Heilige Skrif laat lei.

Die Algemene Sinodale Kommissie doen 'n beroep op lidmate en ampsdraers van die NGK om self 'n Bybelse, gebalanseerde en eerlike evaluasie van Kerk en Samelewing te doen, en nie die heillose weg van haastige eise en radikale optrede op te gaan nie, maar om as lojale lidmate van die kerk rustig in liefde en gehoorsaamheid saam te soek na die kennis van die suiwer beginsels van die Woord."⁷⁵

Die Algemene Sinodale Kommissie het ook verder probeer om verwarring wat rondom die interpretasie van veral paragraaf 270 en paragraaf 306 bestaan het, op te klaar deur sy interpretasie daarvan ook in *Die Kerkbode* te laat publiseer.⁷⁶

Dié kommissie het paragraaf 270 wat oor *oop lidmaatskap* handel as volg geïnterpreteer:

"Onder 'oop lidmaatskap' word verstaan dat enige persoon aansoek kan doen om lidmaat van die NGK te word. Enige aansoeker moet voldoen aan die vereistes van paragrawe 62-64 en par 265 en 266 van Kerk en Samelewing wat lui:

* 'Geloof in die Dieënige God en sy openbaring in die Skrif is die enigste voorwaarde vir lidmaatskap van die

kerk van Jesus Christus; die suiwer belydenis van die geloof is vir die uitdrukking van gehoorsaamheid aan die Woord van God; groot verskille in geloofsbelydenis is skadelik vir die onderlinge gemeenskap en belydenis van die kerk' (par 62-64) en

* 'Geloof in die Drieënige God, sy openbaring in die Skrif en die verwoording hiervan in die aanvaarde Belydenisskrifte is die enigste voorwaarde om aan die kerk van Jesus Christus te behoort; daarom is hierdie geloof ook die fundamentele voorwaarde om 'n lidmaat van 'n Ned Geref gemeente te word. Die kerk moet toesien dat hierdie geloof die regte inhoud het en dat dit opreg bely en uitgeleef word' (par 265-266).

Die volgende riglyne word deur die Algemene Sinodale Komisie gegee vir die praktiese hantering van aansoeke om lidmaatskap:

* 'Die opneem van lidmate uit ander kerke is in beginsel en praktyk 'n gemeentelike aangeleentheid wat onder toesig van die kerkraad en in ooreenstemming met die amptelike ordereëling plaasvind' (*Kerk en Samelewing*, par 267).

* 'Die gewone patroon in die gemeentelike opset is dat gelowiges die Here aanbid en as lidmate ontvang word daar waar vir hulle eie bedieningsbehoefte voorsiening gemaak word' (*Kerk en Samelewing*, par 269).

* 'Elke aansoek om of oordrag van lidmaatskap word deur die kerkraad in behandeling geneem. Die volgende punte dien onder andere as leidraad wat by die oorweging daarvan geld: die beweegrede vir die oorkoms as lidmaat, die getrouheid aan die leer en belydenis, kerklike meelewing, die bedieningsbehoefte en die gemeentegrense.

* Indien dit gevind word dat daar leemtes in die aansoeker se kennis van die leer van die NGK is, besluit die kerkraad hoe dit bygewerk moet word.'"⁷⁷

Par 306 wat oor *apartheid* handel is soos volg deur dié kommissie geïnterpreteer:

"Die Algemene Sinodale Kommissie is versoek om 'n verduideliking van die Algemene Sinode se besluit oor *apartheid* te gee aangesien verskillende interpretasies wat gegee word, lidmate verwar.

Vir sodanige verduideliking is dit noodsaaklik om rekening te hou met die noue samehang tussen die besluite oor: 'Die NGK en Politieke Modelle' in *Kerk en Samelewing* (paragrafe 302 tot 309).

Die uitgangspunt van dié besluite is 'die feit dat die Skrif nêrens 'n bepaalde politieke model as normatief vir alle tye voorskryf nie' (par 302). Enige beleid moet egter voldoen aan die Bybelse eise van reg en geregtigheid (par

303).

Hieruit is dit duidelik dat die Sinode nie bedoel het om oor apartheid as 'n bepaalde politieke beleid sonder meer en *ongekwalifiseerd* 'n uitspraak te gee nie. Die Sinode sou sy terrein oorskry het indien hy apartheid of enige ander politieke model ongekwalifiseerd beoordeel het.

Die Sinode het wel ondubbelsinnig verklaar:

* 'Die Ned Geref Kerk is oortuig dat die hantering van apartheid as 'n politieke en maatskaplike sisteem wat mense veronreg en een groep onregmatig bo 'n ander bevoordeel, nie op Christelike-etiese gronde aanvaar kan word nie, omdat dit in stryd is met die beginsels van naasteliefde en geregtigheid en onafwendbaar die menswaardigheid van almal wat daarby betrokke is, aantast' (par 306).

* 'Die lyding van mense, waarvoor die kerk deernis het, moet egter nie net aan apartheid toegeskryf word nie, maar aan 'n verskeidenheid faktore van ekonomiese, maatskaplike en politieke werklikhede waarin mense van verskillende gemeenskappe mekaar nie aanvaar het nie. In soverre die kerk en sy lidmate hieraan deel het bely hy dit met ootmoed en berou' (par 307).

Ten slotte het die Algemene Sinode ook besluit:

* 'Die Ned Geref Kerk wil hom ondubbelsinnig daarvan losmaak dat die kerk geroep is om enige politieke model of

beleid aan die owerheid voor te skryf, en verkondig slegs die eise van liefde, geregtigheid en menswaardigheid wat in die samelewing beliggaam moet word. Daarom sal hy voortgaan om elke bestaande en voorgestelde model hieraan te toets' (par 309)."⁷⁸

Met hierdie interpretasies het die Algemene Sinodale Kommissie 'n mate van verwarring uitgeskakel, maar dit blyk ook duidelik dat hier 'n poging was om die besluite oor lidmaatskap en apartheid nader te kwalifiseer. Deur lidmaatskap aan: "die beweegrede vir die oorkoms as lidmaat, die getrouheid aan die leer en belydenis, kerklike meelewing, die bedieningsbehoefte en gemeente grense" te verbind is die hele kwessie van *oop lidmaatskap* in 'n ander lig gestel. Dit was duidelik dat die kerk in praktyk *oop* was, maar dat nie-blankes moeilik lidmate van die Ned. Geref. Kerk sou kon word. Hier was weer duidelik sprake van beperkings wat ingestel is. Was die kommissie nou aan die terugkrabbel? Die interpretasie wat hulle aan par 306 wat oor apartheid handel, verleen het, bevestig bogenoemde stelling. Die feit dat die kommissie beklemtoon dat: "die sinode nie bedoel het om oor apartheid as 'n bepaalde politieke beleid sonder meer en ongekwalfiseerd 'n uitspraak te gee nie" was 'n duidelike teken dat weer van 'n

tree of wat agteruit sprake was. Wanneer die grootskaalse beroering waarin die kerk was, in ag geneem word, kan dié kommissie nie daarvoor verkwalik word nie. Gemoedere moes gou gekalmeer word, en daarom was daar geen ander uitweg nie.

Hierdie gebeure was die eerste duidelike teken dat *Kerk en Samelewing* die Ned. Geref. Kerk by 'n kruispad gebring het. Die kerk sou moes kies, hoe moeilik dit ook al sou wees, of hy voortgaan op die nuwe weg wat hy ingeslaan het, en of hy sou afdraai, terug na die paaie van weleer.

Dat die publikasie van hierdie "interpretasies" berusting in die gemoed van baie gebring het, kan sekerlik nie ontken word nie. Die beroering het egter in 'n groot mate voortgeduur. *Kerk en Samelewing* was duidelik die spreekwoorde-like kat in die hoenderhok - met 'n groot gefladder tot gevolg. Hierdie gefladder is gestimuleer deur 'n aantal publikasies wat kort na *Kerk en Samelewing* verskyn het, waarvan die volgende die vernaamste was:

Quo Vadis I: Kerk en Samelewing - Waarheen: NJ van Loggerenberg; *Geloof en Protes: 'n antwoord names beswaarde lidmate op sekere aspekte van "Kerk en Samelewing":* Voortsettingskomitee; *Kerk en Samelewing in Oënskou - Kommen-*

taar en Kritiek: CWH Boshoff; *Kerk en Samelewing - wat sê die Ou Testament?*: PA Verhoef; *Kerk en Samelewing - blootgelê*: SA Strauss en *Super-apartheid in die kerk - Die Oortuigings van die beswaardes volgens "Geloof en Protes"*: A König.

Dat die interpretasie wat die Algemene Sinodale Kommissie aan *Kerk en Samelewing* verleen het, ook hierdie verskillende stemme in 'n mate genegeer het is duidelik. 'n Groot aantal lidmate sou hierby volstaan en weer gemoedsrus hê, maar vir ander was dit reeds te laat. Die einde van die pad met die Ned. Geref. Kerk was reeds in sig. Die stigting van nog 'n Afrikaanse Gereformeerde Kerk sou binne enkele maande 'n werklikheid word.

6.3 NOG 'N AFRIKAANSE PROTESTANTSE KERK WORD 'N WERKLIKHEID

6.3.1 'n Onversoenbare Houding

Soos reeds uit die optrede van die beswaarde lidmate tydens die *Skilpadsaal-byeenkoms* geblyk het, het 'n gees van onversoenbaarheid ook hulle verdere optrede gekenmerk. Persoonlike aanvalle op prof JA Heyns en verdagmakende uitsprake "dat daar in elk geval nie na besware geluister sal word nie", het duidelik die weg aangedui waarlangs gesprek met die groep sou verloop.

Na die informele samesprekinge wat reeds op 26 November 1986 voor die *Skilpadsaal-byeenkoms* plaasgevind het, het die sogenaamde Voortsettingskomitee nie weer van hulle laat hoor nie. Op 21 April 1987 het die skriba van die Algemene Sinodale Kommissie 'n brief van die Voortsettingskomitee ontvang. Daarin was drie punte wat "vriendelik tot kennis" van die Algemene Sinodale Kommissie gebring is, naamlik dat hulle hoop om teen die helfte van Mei 1987 'n stuk as reaksie op *Kerk en Samelewing* te publiseer, dat hulle saam met die stuk 'n memorandum met sekere versoeke aan die Algemene Sinodale Kommissie sou rig, en dat die Algemene Sinodale Kommissie gevra sou word om voor einde Junie te reageer op die versoeke.⁷⁹

Hierdie beswaarskrif, wat later onder die titel: *Geloof en Protes* gepubliseer is, is saam met 'n versoekskrif wat 13 Mei gedateer was, aan die skriba van die Algemene Sinodale Kommissie, ds DJ Viljoen deur prof A Swart op 16 Mei by sy huis oorhandig.⁸⁰ Die inhoud van dié brief het soos volg gelui:

"Na aanleiding van sekere besware soos in bygaande Beswaarskrif vervat, en in naam van duisende beswaarde lidmate van die NG Kerk, lidmate met wie die VK kontak het, word die

volgende versoek aan die ASK gerig, in hoofsaak om wille van die eenheid binne die NG Kerk.

1. Die VK versoek die ASK om 'n buitengewone vergadering van die Algemene Sinode byeen te roep (kragtens Kerkorde Artikel 40), nie later nie as eind Julie 1987.

Motivering:

1. Die ongeduld van beswaarde lidmate, wat tans nog slegs op aandrang van die VK binne die NG Kerk gehou kan word, dwing die VK om met spoed op te tree en om die ASK te versoek om met spoed op te tree.
 2. Die wye en diepe onrus in die NG Kerk, 'n onrus waarvan die VK steeds meer blyke vind, maak spoedige optrede gerade en noodsaaklik.
2. Die VK versoek die ASK om die volgende aanbevelings by die beoogde buitengewone vergadering van die Algemene Sinode te maak:

2.1 dat die Algemene Sinode, omrede van die wye en diepe onrus wat KES in die NG Kerk veroorsaak het, alle besluite vervat in KES herroep, ingeslote besluite wat reeds uitgevoer is of vir sover hulle uitgevoer is;

Motivering:

Daar is soveel besluite in KES wat vir tienduisende lidmate onaanvaarbaar is, en hierdie onaanvaarbare besluite is so verweef met die res van KES dat hulle

nie uitgelig kan word sonder dat die hele tekstuur van KES uitgerafel word nie;

2.2 dat die Algemene Sinode dit uitdruklik sal vaslê dat lidmaatskap van die NG Kerk gereserveer word vir blanke Afrikaners, asook vir blankes wat hulle met die blanke Afrikanerdom vereenselwig;

Motivering:

1. Die Bybelse bedoeling dat die Kerk van Christus sal verinheems, dus 'n eie (volkse) gestalte sal aanneem in elke volksbedding, is onweerspreeklik.

2. Dis 'n Bybelse feit dat verinheemsing van die kerk die eenheid van Christus se Kerk, soos gesmee deur die Heilige Gees (Ef. 4:3), nie net ongeskonde laat nie maar selfs verryk.

3. Die noue verbondenheid van die NG Kerk met juis die blanke Afrikanervolk, uit welke verbondenheid nie minder nie as vyftien 'dogterkerke' onder Gods seën ontstaan het, is 'n onweerlegbare historiese feit.

4. As die onderwys 'volkseie' moet wees, die kerk nog meer.

2.3 dat die Algemene Sinode die bevoegdheid van die plaaslike Kerkraad om, volgens Reformatoriese beginsel wat ook in die NG Kerk steeds erken is, alleenseggen-

skap te hê oor met name kerklidmaatskap en toegang tot gemeentelike samekomste, ongeskonde waarborg;

Motivering:

Deur bogenoemde bevoegdheid by die plaaslike Kerkraad weg te neem, het die Algemene Sinode die seggenskap van die plaaslike Kerkraad in sy opsig oor en regering van die gemeente (Kerkorde 26) in sy wese aangetas en 'n uiters gevaarlike stap gedoen in die rigting van Sinodokrasie en Kollegialisme.

2.4 dat die koste verbonde aan die byeenroeping van die beoogde buitengewone sinodale vergadering, deur die Algemene Sinode gedra sal word.

Motivering:

1. Die Algemene Sinode self, met sy besluite in KES vervat, besluite waarin plaaslike kerke vooraf nie (amptelik) geken is nie, het die huidige onrus en onvrede in die NG Kerk veroorsaak.
2. Die belange van die hele NG Kerk (o.m. rus, vrede, eenheid) en nie slegs die belange van die beswaardes nie, is tans op die spel.
3. Die VK vra vriendelik dat die ASK op bogenoemde versoek (punte 1 en 2.1 - 2.4 hierbo) sal antwoord nie later nie as 15 Junie 1987, aangesien die VK volgens sy opdrag aan 'n samekoms van beswaarde lidmate 'vóór 30

Junie 1987' (die samekoms is belê vir 27 Junie) verslag moet lewer oor die uitkoms van sy onderhandelinge met die ASK.

Die ASK word vriendelik herinner dat die datums 'teen helfte Mei 1987', 'teen helfte Junie 1987', asook 'vóór 30 Junie 1987' reeds aan die ASK genoem is in die VK se brief van 1 Maart 1987.

4. Die VK onderneem om die inhoud van hierdie brief, asook die besonderhede van die VK se onderhandelinge met die ASK vertroulik te hou totdat die onderhandelinge tussen die ASK en VK afgelope is. Die VK vertrou dat die ASK van sy kant dieselfde sal doen.

Die VK bid die ASK wysheid toe in sy beraadslagings."⁸¹

In reaksie op hierdie versoekskrif het die Dagbestuur van die Algemene Sinodale Kommissie, toe hulle op Stellenbosch bymekaar was om voor te berei vir die ontmoeting met die Ned. Geref. Sendingkerk wat op 18 Mei 1987 sou plaasvind, die stukke behandel. Weens die erns van die situasie en die feit dat die Dagbestuur dit nie kon afhandel nie is besluit om 'n buitengewone vergadering van die Algemene Sinodale Kommissie vir 22 Junie 1987 in Pretoria te belê.⁸² Die vergadering sou om 08:30 begin en die Dagbestuur het gereël dat die lede van die Voortsettingskomitee uitgenooi

word om hulle saak persoonlik te kom toelig.⁸³

Kennis van hierdie vergadering is ook aan die Voortsettingskomitee gegee. Hulle het intussen op 23 Mei vergader waar hulle van die vergadering kennis geneem het en soos volg daarop gereageer het:

"1. Die Vk waardeer dit dat die Dagbestuur die volle ASK opgeroep het vir 'n beslissing oor die Vk se beswaarskrif en versoeke.

2. Die VK neem met spyt kennis dat die ASK eers op 22 Junie kan vergader maar wil graag begrypend staan t.o.v. probleme wat die ASK ondervind om eerder te vergader.

3. Die VK neem met teleurstelling kennis dat die ASK slegs een uur (11h00 - 12h00) aan gesprek wil afstaan terwyl daar wye en diepe ontevredenheid in ons kerk heers oor "Kerk en Samelewing" soos aanvaar deur die Algemene Sinode. Dat "die weg van onderhandeling" wat die VK sedert 28/11/1986 vir beswaarde lidmate voorgehou het as "'n noodsaaklike weg," op 'n gesprek van slegs sowat een uur gaan uitloop, gaan groot teleurstelling bring.

4. Die Vk het reeds op 28/11/1986 opdrag gekry om 'n beswaarskrif op te stel *en te publiseer*. Vandaar dat die VK slegs sy brief met versoeke aan die ASK, asook verdere onderhandelinge wat daaruit mag voortvloei, *vertroulik* kan

hou.

5. Die VK verneem graag besonderhede oor die plek waar die ontmoeting met die ASK op 22 Junie DV sal plaasvind. Die VK vra ook vriendelik dat 'n komiteekamer tot beskikking van sy afvaardiging gestel word waar sy afvaardiging vóór en ná die ontmoeting met die ASK, afsonderlik kan beraadslaag.

6. Aangesien die VK om 17h00 op Maandag 22 Junie 1987 vergadering om die ASK se antwoord te behandel, sal ondergetekende *die skriftelike antwoord van die ASK om 16h00 by u kantoor kom afhaal*. Ek vertrou dat dit u so sal pas."⁸⁴

Die blote feit dat die ASK slegs een uur aan onderhandelings wou afstaan was duidelik 'n steen des aanstoots. Vandaar die voorspelling van die kant van die VK dat dit groot teleurstelling sou bring.⁸⁵ Dit was vooraf reeds duidelik dat die kanse op versoening skraal was. Van die kant van die Algemene Sinodale Kommissie was die feit dat hulle die gesprek tot slegs een uur wou beperk, egter ook 'n teken van onverbiddelikheid. Terwyl die een kamp bloot eise gestel het, was die ander kamp bereid om slegs een uur aan die aanhoor van hierdie eise af te staan.

Hierdie onwrikbare houding van beide partye het 'n groot

vraagteken agter die sogenaamde onderhandelings wat vir 22 Junie 1987 beplan was, geplaas. Dat dit nie van die grond af gekom het nie was geen verrassing nie.

6.3.2 Die Buitengewone vergadering van die Algemene Sinodale

Kommissie: 22 Junie 1987

Dié buitengewone vergadering het om 08:30 in die Sinodale Saal van die Sinodale Sentrum in Pretoria begin. Buiten vir die afwesigheid van dr DCG Fourie, ds J van W du Plessis en dr P Rossouw, was die hele kommissie teenwoordig te wete prof JA Heyns, ds JE Potgieter, ds DJ Viljoen, ds GSJ Möller, prof PB van der Watt, prof PC Potgieter, oudl A van Wyk de Vries, ds JW Hanekom, ds DJ Marais, ds DT du P Moolman, ds JS Marais, ds JJ Vogel, ds PB Botha, ds DS Snyman, ds LA Kriek, ds TE Carpenter, ds JI Roux, ds CP Willemse, ds C Colyn, ds PS Strümpfer, ds GJ Erasmus, dr J du P Malan, ds NJ Mostert, ds F Swanepoel, ds PA du Toit, ds AJ de Klerk, ds AS van Dyk en ds F Maritz.⁸⁶

Nadat prof JA Heyns die vergadering met Skriflesing uit Joh 17 geopen het en dr J du P Malan en ds JI Roux voorbidding gedoen het, is die formele reëlings afgehandel,⁸⁷ voordat die versoekskrif aan die vergadering voorgelees is. 'n Kopie van die beswaarskrif, wat intussen onder die titel

Geloof en Protes gepubliseer is, is aan al die lede uitgedeel. Die kommissie het nadat hy die kerkregtelike implikasies van die vergadering bespreek het, verder besluit dat net een persverklaring gemaak sal word en dat die besluit wat geneem word daarin uiteengesit sou word.⁸⁸

'n Algemene bespreking van die hele aangeleentheid is hierna ingelei deur prof Heyns. Hy het beklemtoon dat hulle ook te doen het met die kerk se duisende lojale lidmate wat wag op leiding, daarom kon daar nie teruggekrabbel word nie. Hy het verder gesê dat daar duidelik onderskei moes word tussen beswaardes en wegbrekers.⁸⁹ In die bespreking wat gevolg het, het die volgende punte na vore gekom:

- * 'n Duidelike antwoord moes aan die beswaardes gegee word.
- * Die oproeping van 'n buitengewone vergadering van die Algemene Sinode sou sinneloos wees aangesien die personeel dieselfde sou wees en van hulle sekerlik nie verwag kon word om na 'n paar maande, dit wat hulle onder die leiding van die Heilige Gees besluit het, weer nietig te verklaar nie.
- * Reeds in par 30 van *Ras, Volk en Nasie* staan daar dat 'n kerk nie geslote is nie. Waarom nou eers beswaar maak?

- * Die teologie in *Geloof en Protes* is skokkend. Die volk word as die norm bo die Woord gestel terwyl 'n politieke motief duidelik blyk.
- * Die stuk gaan uit van 'n kerkreg-siening oor die outonomie van die kerkraad wat indruis teen die Gereformeerde Kerkreg en aan die anderkant nie reg laat geskied aan die kerkverband nie.
- * Verskeie lede van die kommissie het ook die gedagte uitgespreek dat 'n groep van hulle sou wegbreek, ongeag wat die antwoord van die kommissie sou wees.
- * Alleen die Algemene Sinode kon wysigings aan *Kerk en Samelewing* aanbring.
- * Die beswaardes moes met liefde en begrip behandel word.
- * 'n Beroep moes op lidmate gedoen word om twee keer te dink, terwyl die groot meerderheid van honderdduisende lidmate gerusgestel moes word.⁹⁰ Hierna het die vergadering vir tee verdaag.

Die vergadering is om 11:00 hervat waartydens die ontmoeting met 25 lede van die Voorsettingskomitee van beswaarde lidmate plaasgevind het. Nadat prof Heyns uit Efesiërs 2:11 vv gelees het en di JW Hanekom en E Friis voorgegaan het in gebed, is die lede van die Voortsettingskomitee verwelkom.

Die lede wat teenwoordig was, was prof WJG Lubbe, prof A Swart, ds CC Colyn, ds E Friis en lede wat van die volgende plekke afkomstig was: Dendron, Warmbad, Potgietersrus, Witrivier, Pretoria, Delareyville, Rustenburg, Harrysmith, Marble Hall, Springbokvlakte, Derby, Thabazimbi, Lichtenburg, Margate en Nelspruit.⁹¹

Hierna is aan prof Lubbe geleentheid gegee om toeligting te gee omtrent hulle versoeke. Nadat hy sy dank uitgespreek het vir die buitengewone reëlings het hy gesê dat die Algemene Sinodale Kommissie-lede die hele stuk met hulle standpunte ontvang het, en dat hulle daarom vrae moes vra. Hy het aanvaar dat hulle as Christene opreg met mekaar kon praat, en het beklemtoon dat hulle met hulle gewetens agter *Geloof en Protes* staan.

Prof Heyns het op sy beurt gesê dat daar een saak is waarvoor vooraf helderheid verkry moes word, en dit is die feit dat 'n koerant beweert dat prof Lubbe ontken het, dat hy en sy groep enige afstigting beplan. Hy het beklemtoon dat dit die indruk van die kommissie was dat so 'n moontlikheid wel bestaan het.⁹²

Prof Lubbe het hierop geantwoord dat die *Skilpadsaalbyeenkoms* wel opdrag gegee het dat ondersoek ingestel en voorbereidings vir kerkstigting gedoen moes word, indien onderhandelings nie sou slaag nie. Op 'n direkte vraag van prof Heyns, of hulle wel 'n ander kerk sou stig indien nie aan hulle versoeke voldoen word nie, het prof Lubbe geantwoord dat hulle hulle probleme in die lig van die Algemene Sinodale Kommissie-antwoord sou bekyk.⁹³

Ds JE Potgieter het op grond van die voorwoord in *Geloof en Protes* waarin vermeld word dat dié dokument 'n bydrae tot gesprek is, gevra of die vergadering die eerste gesprek was, tot wanneer met die gesprek volhard sou word, en of daar 'n terminus is wanneer dit afgesluit sou word. Prof Lubbe het bevestig dat gesprek reeds sewe maande aan die gang was, en dat hy nog nooit voorheen so iets beleef het nie. Hy het beklemtoon dat hy mense eerlik aangeraai het om in gesprek te tree met kerkrade.⁹⁴

Op 'n vraag van ds PB Botha, waarom die normale kerkregtelike kanale wat geskep is, nie gevolg is nie, het prof Lubbe geantwoord dat lidmate aangemoedig is om die normale kanale te volg, maar dat hulle besware so ernstig en die konsekwensies en gevolge van die kerk se besluite so omvat-

tend was, dat daar nie vier jaar gewag kon word nie.⁹⁵

Ouderling Van Wyk de Vries het hierop gevra wat op die sakelys van die 27 Junie se byeenkoms was, en hoeveel die duisende is waarvan die Voortsettingskomitee in hulle brief melding maak. Prof A Swart het hierop geantwoord dat hulle optrede in die lig van die noodtoestand wat in die kerk ontstaan het, gesien moes word. Hy het verder gemeld dat terugvoering lui dat die onrus wyd en diep loop, en beklemtoon dat die agenda van 27 Junie deur die antwoord van die Ned. Geref. Kerk bepaal sou word.⁹⁶ Prof PC Potgieter het verder gevra of die beswaardes een gereformeerde teoloog kon aanhaal wat eksklusiewe lidmaatskap van die kerk op deeglike eksegeese steun. Prof Lubbe se antwoord was dat hulle nie na teoloë gaan nie, maar na die Skrif alleen.⁹⁷

Op navraag van ds AS van Dyk oor hoe bepaal word wie die Afrikanervolk is, het prof Lubbe gesê dat daar net een instansie is wat oor lidmaatskap kon besluit, naamlik die kerkraad. Hy het verder gesê dat blanke lidmaatskap nie so vergesog is nie en dat die Algemene Sinode van 1962 die vermelding van "blanke" uit die Kerkorde weggelaat het, omdat dit aanstoot sou gee. In praktyk het almal egter

geweet wat dit beteken het.⁹⁸

Na verdere diskussie het mnr Wagner gesê dat hy pertinent wil vra of die Ned. Geref. Kerk nie meer die kerk vir die Afrikaners wou wees nie. Prof PC Potgieter het hierop geantwoord dat die Ned. Geref. Kerk nie sy bepaalde karakter prysgegee het nie, maar het beklemtoon dat geen kerk kan sê hy is 'n eksklusiewe kerk nie, omdat die wese van die kerk alleen geloof vra.⁹⁹

Ds CC Colyn het hierop genoem dat daar binnelandse en buitelandse teoloë was wat etniese pluriformiteit as 'n grondwaarheid onderskryf het, naamlik A Kuyper, H Bavinck en prof FJM Potgieter. Op 'n vraag van ds DJ Viljoen of hulle gesê het dat lidmaatskap eksklusief moet wees, het hy geantwoord dat eksklusiwiteit daaruit afgelei kan word.¹⁰⁰ Na heelwat diskussie oor die kerkbegrip het prof Heyns 'n mosie van orde aanvaar waarin daar afgestap is van die bespreking oor die kerk, en is besluit dat algemene vrae gevra word. Na verdere bespreking oor die kerklike weg wat beswaarskrifte moes loop het die vergadering vir ete verdaag.¹⁰¹

Die gesprek met die Voortsettingskomitee is om 14:15 voort-

gesit. Ds LA Kriek het gevra of al die lede van die Voortsettingskomitee nog lidmate van die Ned. Geref. Kerk was. Prof Lubbe het hierop geantwoord dat almal lede van die Ned. Geref. Kerk was. Hy wou hom nie uitlaat oor die moontlikheid dat van die lede intussen hulle lidmaatskap opgesê het nie. Prof Heyns het pertinent aan die groep gevra of enige van hulle reeds uit die Ned. Geref. Kerk bedank het. Mnr Bester van Margate het in antwoord op die vraag bevestig dat hy en nog 20 gesinne reeds bedank het, maar dat hulle bedankings nog nie aanvaar was nie.¹⁰²

Uit verdere gesprek het lede van die Voortsettingskomitee onder meer gesê:

- * Indien hulle nie eise gestel het nie, hulle nie aandag sou gekry het nie.
- * Mnr Odendaal het vertel dat 'n groep van 130 lidmate van Naboomspruit hulle eie diens met 'n bandmasjien hou. Hy was van mening dat hulle die een skaap was wat teruggebring moes word.
- * Dit het hulle ter ore gekom dat die Ned. Geref. Kerke een gaan word en dat die kerk hom in die laaste kwartier van die verwickelinge bevind.
- * *Kerk en Samelewing* moet opgeskort word en by elke kerkraad moes 'n opname gemaak word.

* "Ons het geen idee van die omvang nie. Mense wil verbroeder. Die volgende is 'n eenheidskerk."¹⁰³

Na verdere diskussie het prof Lubbe die Algemene Sinodale Kommissie bedank dat hulle reguit kon praat, en dat die gesprek in 'n mooi gees plaasgevind het. Hy het voorts gesê dat as hy reg verstaan het, die Algemene Sinodale Kommissie van mening was dat *Kerk en Samelewing* Bybels was, terwyl die Voortsettingskomitee gemeen het dat dit nie volstrek Bybels was nie. Hy het gevra dat daar nie nou met modder gegooi moes word nie, en beklemtoon dat die toets wedersydse gesindhede sou wees en nie of eenstemmigheid bereik sou word nie. Hy het beklemtoon dat hulle nie ultimatus gestel het nie, maar slegs die opdrag van beswaardes uitgevoer het.¹⁰⁴ Hierop het prof Heyns gereageer deur daarop te wys dat dit nie gaan oor gewete teen gewete nie, maar oor Woordgebondenheid, en het verder beklemtoon dat daar tussen beswaardes en wegbrekers onderskei moes word. Heyns het voorts gesê: "Wat u ook al doen, vra ons in die Naam van die Here van die kerk dat u dit baie, baie ernstig sal oorweeg voordat u loop. Vanuit 'n teologiese sin het hierdie land nie behoefte aan nog 'n kerk nie, maar aan die ware kerk van die Here Jesus. Ons wil u bewoë vra om die Ned. Geref. Kerk nie te verlaat nie sodat u saam met

hierdie kerk die aanslae van die Bose kan teen staan."¹⁰⁵

Heyns het hierop aan prof Lubbe gevra of lede van die Algemene Sinodale Kommissie welkom sou wees om die vergadering op Saterdag 27 Junie 1987 in die Skilpadsaal by te woon. Prof Lubbe het negatief geantwoord en bevestig dat dit 'n vergadering net vir die beswaardes sou wees. Die lede van die Voortsettingskomitee het die vergadering hierna verlaat en die Algemene Sinodale Kommissie het sy antwoord finaal geformuleer.

6.3.3 Die Antwoord van die Ned. Geref. Kerk

Dit het soos volg gelui:

"1. Vanaf die Voortsettingskomitee van beswaardes in die Ned. Geref. Kerk omtrent Kerk en Samelewing is die volgende versoeke ontvang:

'1. Die VK versoek die ASK om 'n buitengewone vergadering van die Algemene Sinode byeen te roep (kragtens Kerkorde Artikel 40), nie later as einde Julie 1987.

2. Die VK versoek die ASK om die volgende aanbevelings by die beoogde buitengewone vergadering van die Algemene Sinode te maak:

2.1 dat die Algemene Sinode, omrede van die wye en diepe onrus wat KES in die NG Kerk veroorsaak het, alle

besluite vervat in KES herroep, ingeslote besluite wat reeds uitgevoer is of vir sover hulle uitgevoer is;

2.2 dat die Algemene Sinode dit uitdruklik sal vaslê dat lidmaatskap van die NG Kerk gereserveer word vir blanke Afrikaners, asook vir blankes wat hulle met die blanke Afrikanerdom vereenselwig;

2.3 dat die Algemene Sinode die bevoegdheid van die plaaslike Kerkraad om, volgens Reformatoriese beginsel wat ook in die NG Kerk steeds erken is, alleenseggen- skap te hê oor met name kerklidmaatskap en toegang tot gemeentelike samekomste, ongeskonde waarborg;

2.4 dat die koste verbonde aan die byeenroeping van die beoogde buitengewone sinodale vergadering, deur die Algemene Sinode gedra sal word.'

2. Na indringende samesprekings met die Voortsettingskomi- tee en ernstige oorweging van die versoeke deur die ASK, verklaar die ASK dat dit nie moontlik is om daaraan te vol- doen nie, om die volgende redes:

2.1 Kerk en Samelewing word deur die beswaarskrif van die Voortsettingskomitee, nl. Geloof en Protes op 'n wyse geïnterpreteer wat nie reg laat geskied aan sy inhoud en bedoe- ling nie.

2.2 Die eis dat die Ned. Geref. Kerk as kerk uitsluitlik vir blanke Afrikaners en diegene wat hulle met die blanke

Afrikanerdom vereenselwig verklaar moet word, maak die kerk sodanig eksklusief dat dit nie meer in ooreenstemming is met die Bybelse kerkbegrip nie.

2.3 Die standpunt van die VK omtrent die seggenskap van die plaaslike kerkraad is kerkregtelik independentisties en nie in ooreenstemming met die Gereformeerde Kerkreg nie.

3. 'n Buitengewone vergadering van die Algemene Sinode wat sy eie koste moet dra, is nie te regverdig nie, veral ook in die lig van die feit dat al die sinodes nog in hierdie jaar alle beswaarskrifte teen Kerk en Samelewing in behandeling neem.

4. Terwyl die ASK daarop wys dat Kerk en Samelewing 'n studiestuk is wat nie finaal en onveranderlik is nie, en dat die Algemene Sinode self weë geskep het vir die ontvangs van voorstelle wat tot verbetering van die inhoud en formulering kan dien, wil die ASK dit duidelik stel dat Kerk en Samelewing tans onveranderd die standpunt van die Ned. Geref. Kerk bly.

5. Die ASK nooi nietemin die VK uit tot voortgaande gesprekke langs die regte kerkordelike weë.

6. Hoewel daar sekere formulerings in Geloof en Protes gestel word waarmee ons kan saamstem en wat ook in Kerk en Samelewing voorkom, is daar ernstige besware teen sekere standpunte in genoemde stuk. Die ASK verwys derhalwe

Geloof en Protes na die Algemene Kommissie vir Leer en Aktuele Sake vir spoedige en deeglike kommentaar wat aan die ASK voorgelê moet word vir bekendstelling aan die kerk.

7. Die ASK roep alle beswaarde lidmate en ampsdraers, en in die besonder die lede van die VK, op om getrou te bly aan die kerk en die eenheid te bewaar. Afskeiding van die kerk is 'n heillose en onomkeerbare weg wat alleen die kerk verswak en die eenheid verbreek waarvoor die Hoof van die kerk so ernstig gebid het in Joh 17."¹⁰⁶

Uit hierdie antwoord was dit duidelik dat daar nie meer omgedraai sou word nie. Wanneer die hele gesprek tydens die vergadering op 22 Junie 1987 in oënskou geneem word, is dit duidelik dat die betrokke partye niks nader aan mekaar gekom het nie. Die antwoord van die Algemene Sinodale Kommissie was bloot 'n bevestiging van bogenoemde stelling. Dat 'n groep lidmate van die Ned. Geref. Kerk sou wegbreek het 'n voldwonge feit geword. Hoeveel sou loop, was egter onduidelik. Die vergadering wat die Voortsettingskomitee vir 27 Junie 1987 in die Skilpadsaal beplan het, sou die waterskeiding wees.

6.3.4 Kerkstigting word 'n werklikheid: 27 Junie 1987

27 Junie 1987 sal vir ewig in die annale van die Ned.

Geref. Kerk opgeteken staan as een van sy donkerste dae. Onderhandelinge tussen die Algemene Sinodale Kommissie en die Voortsettingskomitee het misluk en die Néd. Geref. Kerk het geweier om aan die eise van die beswaardes toe te gee. Die stigting van 'n nuwe kerk was daarom onafwendbaar.

Sowat 2500 mense het die vergadering in die Skilpadsaal bygewoon. Dit was sowat die helfte minder as waarvoor aanvanklik voorsiening gemaak is.¹⁰⁷ Die vergadering, onder voorsitterskap van prof WJG Lubbe, voorsitter van die Voortsettingskomitee, het baie voorskriftelik verloop. Die aanwesiges se eerste keuse - volgens die "vertroulike stembrief" wat in alle gevalle onderteken moes word met volle besonderhede van woonadres, posadres, telefoonnommer en huidige gemeente - was om óf alle besware teen *Kerk en Samelewing* te laat vaar; óf binne die Ned. Geref. Kerk te bly en die stryd om *Kerk en Samelewing* gewysig te kry, binne die Ned. Geref. Kerk voort te sit; óf om 'n nuwe kerk te help stig. Die nuwe kerk sou volgens die bewoording van die stembrief "'n kerk wees wat staan by die Bybel as God se onfeilbare Woord, 'n kerk wat ook staan by die Belydenisskrifte, te wete die Nederlandse Geloofsbelydenis, die Heidelbergse Kategismus en die vyf Dordtse Leerreëls as

betroubare samevatting van die waarhede van die Bybel."¹⁰⁸

As naam vir die nuwe kerk moes die beswaardes kies tussen die Gereformeerde Boerevolk Kerk en die Afrikaanse Gereformeerde Kerk (met subtitel: "'n Kerk van Christus onder blanke Afrikaners".)¹⁰⁹

Alhoewel 80 persent van die teenwoordiges ten gunste van kerkstigting gestem het, het die byeenkoms 'n belangrike wending geneem toe 'n groep van 70 die saal verlaat het om buite hulle eie vergadering te hou.¹¹⁰

Dié groep het besluit dat hulle as beswaarde lidmate nog binne die kerk wou bly en vandaar gesprek met die Ned. Geref. Kerk wou voortsit. Hulle sou voortaan as die "NG Kerk Beswaarde Komitee" bekend staan.¹¹¹ Vyf van die aanvanklike 43 lede van die Voortsettingskomitee was onder diegene wat besluit het om te bly. Hulle was mnrre Chris Wagenaar, Roelf Odendaal en Theo le Roux sowel as emiritus dominees CC Colyn en G Cruywagen.¹¹²

Hierdie gebeure was ongetwyfeld 'n belangrike keerpunt. Soos wat prof JA Heyns tereg beweer het, was hier nou van beswaardes en wegbrekers sprake. Eersgenoemde sou hulle

band met die Ned. Geref. Kerk behou terwyl laasgenoemde 'n nuwe kerk gestig het.

Nadat die vergadering besluit het om tot kerkstigting oor te gaan, is die Voortsettingskomitee geherkonstitueer as 'n Komitee vir Kerkstigting. Die komitee het uit die volgende persone bestaan: proff WJG Lubbe (voorsitter), A Swart (sekretaris); mnre Faan Bester, HJ Botha, MJ Cornelius, J de Bruyn, CJ de la Ray, CC du Preez; ds E Friis; mnr HCW Joubert; dr PJ Kotze; mnre PM Murray, HJ Olivier, JCK Opperman; dr L Pretorius; mev MS Roos; mnre AJ Snyman, DS Swiegers, P de W van der Spuy, JA van Niekerk, JE van Rensburg, HD van Wyk; ds JA Visser; meve SS Visser, AC Wessels; prof N Wessels; mnre JH Wilsenach, CE Prinsloo, JJ Prinsloo, JG Terblanche, HCG Bester en Gert van Rooy-en.¹¹³

Hierdie persone het almal meegewerk aan die Stigtingsakte van die nuwe kerk wat soos volg gelui het:

"As lidmate van die NG Kerk wat beswaard voel oor besluite van die Algemene Sinode van die NG Kerk (Oktober 1986) soos vervat in die geskrif Kerk en Samelewing (KES), verklaar ons op hierdie 27 ste dag van Junie 1987 te Pretoria soos volg:

1. Ons het mekaar sedert November 1986 aangemoedig om, ondanks ons besware, in ons NG Kerk te bly en elke moontlike geleentheid tot gesprek met ons kerklike owerhede te soek en te benut. Ons het ons besware op verskillende wyses en langs verskillende

weë aan ons kerk se ampsdraers probeer voorlê. Ons besware is soms summier verwerp asof ons geen reg tot beswaar het nie; soms uit agendas geweier; soms na kennisname verwerp; soms na oorweging verwerp; Nêrens is onder leiding van 'n kerklike owerheid 'n huis-tot-huis-opname gemaak om vas te stel hoeveel lidmate werklik oor KES beswaard voel nie.

2. Ons Voortsettingskomitee wat in opdrag van en namens ons beswaardes opgetree het, het ons vernaamste besware kortliks verwoord en gemotiveer in die geskrif Geloof en Protes (GEP), en dié geskrif saam met sekere versoeke aan die Algemene Sinodale Kommissie (ASK) voorgelê. Ons vernaamste besware (bv. dat KES afwyking van Bybel en Belydenis vervat asook afwykinge van erkende beginsels van die Gereformeerde kerkreg; dat KES die Afrikaner vervreem van die NG Kerk en die NG Kerk vervreem van die Afrikaner; dat KES die Christelike huweliks- en gesinslewe aantas en die inheemse kerk aftakel; dat KES hom besonder aan dubbelpraterij en inkonsekwensies; dat KES onstellende klanke en spore van partypolitiek bevat) - hierdie en dergelike besware is deur die ASK verwerp. Ook die versoek van die VK aan die ASK (om 'n buitengewone Algemene Sinode (AS) byeen te roep, en by dié AS aan te beveel om KES te herroep (ten einde die debat in die hele kerk te heropen; om die Kerkraad se uitsluitlike reg te herstel om plaaslik oor lidmaatskap en gemeentelike samekomste te besluit; om lidmaatskap van die NG Kerk vir blanke Afrikaners te reserveer; om die koste van 'n buitengewone AS te dra) - al hierdie versoeke is deur die ASK geweier. Dit het vir ons duidelik geword dat die Algemene Sinode van die NG Kerk 'n nuwe koers gekies het, die koers van die liberalisme, en dat die ASK onversetlik en onverbiddelik op die nutgekose koers voortbeur, ondanks wye en diepe ongelukkigheid onder tienduisende lidmate van die N.G. Kerk.

3. Ons as beswaardes wat elkeen met sy Bybelgeskoolde gewete voor die Here staan, die Here aan wie ons bo almal gehoorsaamheid verskuldig is (Hand 5:29), het dus geen ander keuse nie as om geliefde NG Kerk te verlaat - en ons verlaat ons kerk met hartseer.

4. Ons ag dit in huidige omstandighede gewens en wys om vir onself 'n nuwe kerklike tuiste te stig onder die naam Die Afrikaanse Gereformeerde Kerk. Ons sal bly staan op grondslag van die Bybel en van ons Belydenisgeskrifte (t.w. die Nederlandse Ge-

loofsbelydenis, die Heidelbergse Kategismus en die vyf Dordtse Leerreëls) as betroubare samevatting van die waarhede in die Bybel. Ons sal ook bly staan by die beginsels van die Gereformeerde kerkreg. Op dié grondslag sal ons die Koninkryk van God dien binne en buite die blanke Afrikanervolk waar en soos God vir ons nuwe deur open.

5. Ons verklaar dat slegs blanke Afrikaners en ander Blankes wat hulle met die blanke Afrikaners vereenselwig, lidmaatskap van hierdie kerk mag geniet omdat ons glo dat God die verskeidenheid van volkere - ook die Afrikanervolk - geskep het; dat God uit elke volk - ook uit die Afrikanervolk - vir Hom 'n Godsvolk roep; dat waar Christus in 'n volk kom woon, 'n allerintiemste band tussen volkskap en Christenskap gesmee word; dat elke volk sy eie aanbiddingsgeleentheid mag hê en moet hê waar hy intiem met sy God kan verkeer; dat die geroepe Godsvolk in elke volk - ook in die verskeidenheid van kerkformasies aan die Godgewaarborgde eenheid van die kerk van Christus niks afdoen nie maar eerder hierdie eenheid verryk; dat ons as lede van die een Kerk van Christus geroepe is om dié 'eenheid te handhaaf deur in vrede met mekaar te lewe' (Ef. 4:3) en deur 'een in liefde, een van hart, een in strewe' (Filip. 2:2) te wees ter wille van Gods Koninkryk.

6. Ons gee volmag aan die Voortsettingskomitee (VK) om voort te gaan as Komitee vir Kerkstigting; om lede te koop teer as en soos hy nodig mag vind; om alle besluite te neem en stappe te doen wat in belang is van die stigting en die opbou van ons kerk; om daartoe gemeentes en kerkvergaderings (ring en sinode) tot stand te bring; om voorts alle kerklike belange te behartig wat gewoonlik deur kerklike vergaderings en kommissies behartig word; om rapport aan die eerste Sinodale vergadering te lewer en daarna homself as KVK te ontbind.

7. Die KVK kry volmag om hierdie Stigtingsakte namens die Stigtingsvergadering te onderteken en die geleentheid aan stigterslede te bied om die Stigtingsakte in die KVK-kantoor te gaan onderteken."^{1f4}

Voordat die vergadering verdaag het, het prof Lubbe die nuwe lidmate aangesê om hulle kinders aan die kategeseskole van die Ned. Geref. Kerk te onttrek. Die nuwe kerk sou

dadelik oorgaan tot gemeentestigting, terwyl reisende predikante aangestel sou word om dienste te behartig en lidmate te werf.¹¹⁵

6.3.4.1 Reaksie op die Kerkstigting

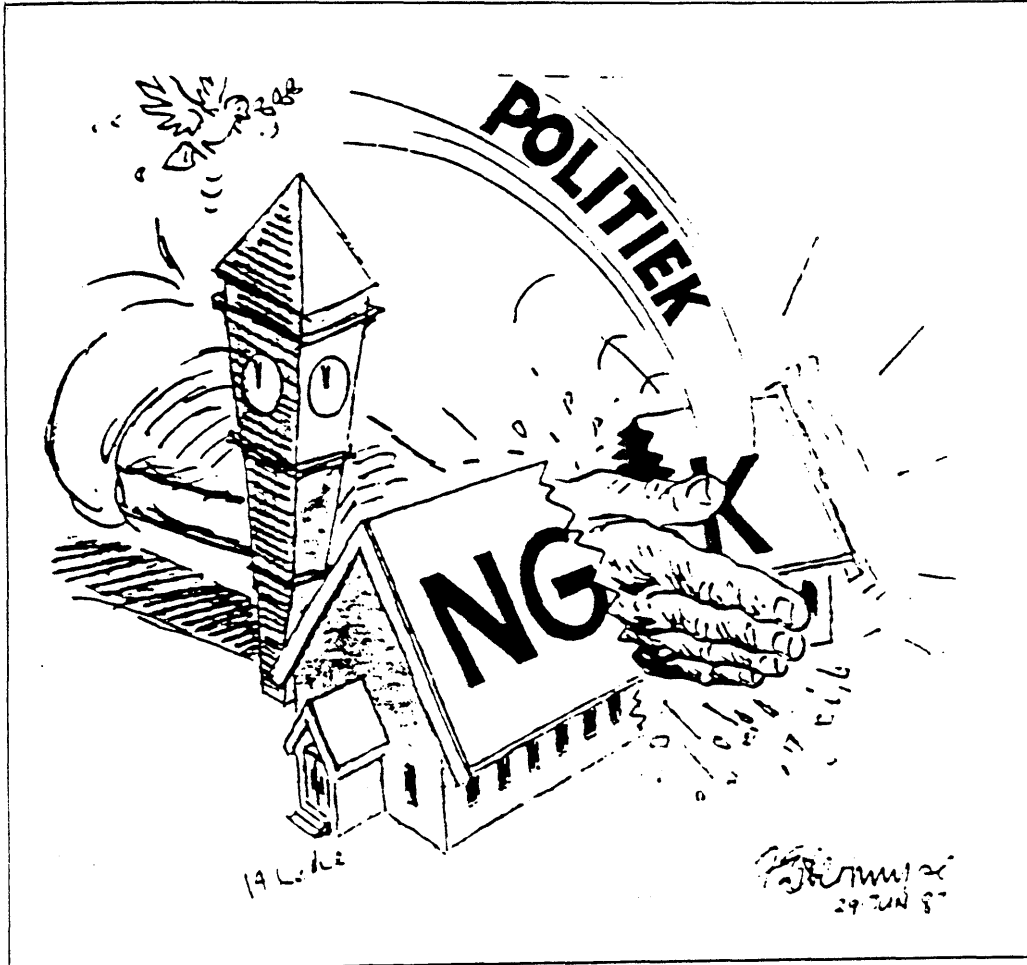
Hartseer en spyt oor die ontstaan van die nuwe kerk is deur verskeie teoloë en predikante uitgespreek. Prof JA Heyns, voorsitter van die Algemene Sinodale Kommissie van die Ned. Geref. Kerk het gesê: "Dit is duidelik dat hulle oorhaastig opgetree het en daaroor is ek baie jammer." Hy was verder van mening dat daar geen rede was waarom nie gewag kon word tot na die elf streeksinodes van die Ned. Geref. Kerk klaar gesit het voordat 'n finale besluit oor die saak geneem is nie.¹¹⁶

Prof SA Strauss, van die Teologiese Fakulteit in Bloemfontein, wat ook die vergadering in die Skilpadsaal bygewoon het, het gesê: "hy voel jammer daaroor dat daar nie geleentheid gebied is dat beswaardes wat nie met dr Lubbe en die Voortsettingskomitee se standpunt oor kerkstigting saamgestem het nie, om hul saak te stel nie."¹¹⁷ Prof Strauss was een van die sowat 500 mense wat die saal verlaat het voor die besluit tot kerkstigting geneem is. Prof Strauss het voorts beklemtoon dat dit bekend is dat

hy gekant is teen sekere formuleringe in *Kerk en Samelewing*, maar dat hy hom geheel en al van die kerkstigting distansieer.

Prof Mias de Klerk, dekaan van die teologiese fakulteit in Bloemfontein het gesê: "Dis 'n hartseersaak. Ek hoop en vertrou dat almal met probleme tog maar eers sal wag om te kyk wat gebeur voordat hulle loop,"¹¹⁸ terwyl prof PB van der Watt, hoogleraar in kerkgeskiedenis en kerkreg aan die Universiteit van Pretoria daarop gewys het dat die geskiedenis aantoon dat waar 'n skeurkerk ontstaan om ander redes as teologiese redes, hy nie voortbestaan nie. Hy het voorts gesê: "In die 35 gemeentes waar ek al opgetree het oor KS, het kerklike en teologiese argumente eenvoudig nooit gedien nie. Politieke vooroordele en groepsbelange tel by hierdie mense die meeste."¹¹⁹

Hierdie standpunt van prof Van der Watt, naamlik dat politiek die aanleidende oorsaak tot die kerkskeuring was, word die beste geïllustreer deur die volgende tekenprent:

Dr AP Treurnicht, leier van die Konserwatiewe Party, en

een van die persone wat deur sy opruiende uitsprake grootliks daartoe bygedra het om gemoedere te laat opvlam, het gou bollemakiesie geslaan deur 'n persverklaring uit te reik waarin hy 'n oproep op alle ontevredenes en verantwoordelike leiers in die kerk gedoen het om hulle uiterste te doen om misverstand uit die weg te ruim, eenstemmigheid te bereik en 'n breuk te vermy. Hy het ondermeer gesê: "Ontevredenes behoort eers al die kanale binne die kerk te volg om hersiening van besluite of reformasie te verkry, voordat aparte kerkformasie oorweeg word."¹²¹ Hierdie Pilatus-handeling sou egter nie veel help nie, want die koeël was reeds deur die kerk.

Die Kerkbode, amptelike blad van die Ned. Geref. Kerk het gereageer met 'n *Ope brief* wat aan prof WJG Lubbe gerig was. Die brief het soos volg gelui:

"GEAGTE prof Lubbe

Die blad waarvan u 17 jaar gelede die redakteur was, doen met hierdie brief in die Naam van die Here 'n laaste baie ernstige beroep op u.

Saterdag, 27 Junie, moet as 'n tragiese dag in die geskiedenis van die Ned Geref Kerk beskou word. Soos meermale in die verlede, het 'n breuk ontstaan toe die kerk dit die minste kon bekostig. U en u medestanders

het, ten spyte van herhaalde en dringende pleidooie uit alle oorde, besluit dat u die NGK wil verlaat om 'n nuwe kerk te stig. Met hierdie brief wil Die Kerkbode nog 'n keer vra: moenie hiermee voortgaan nie! Die vyftal versoeke wat u Voortsettingskomitee tot die Algemene Sinodale Kommissie gerig het, was só geformuleer dat dit vir die ASK onmoontlik was om daaraan gehoor te gee. U het onder meer gevra dat die ASK by 'n spesiale sitting van die Algemene Sinode moet aanbeveel dat *alle besluite* vervat in *Kerk en Samelewing* (KS) herroep moet word. U het geweet dat die ASK dit nie sal kan doen nie. Maar die vraag is nou: is daar dan heeltemal niks in KS wat vir u in die lig van die Skrif aanvaarbaar is nie? Dit kan tog nie wees nie, aangesien gerespekteerde teoloë en predikante van ons kerk in die opstel van KS juis daarna gestrewe het om in dié stuk te verwoord wat die Skrif vir ons in ons omstandighede te sê het. En daarbenewens was in die Kommissie wat KS voorberei het én in die Algemene Sinode verlede jaar talle behoudende Christen-Afrikaners vir wie die Afrikaner en sy toekoms óók baie belangrik is.

Ons stel dit juis só omdat uit u versoek aan die ASK blyk dat dit vir u in 'n besondere sin om 'die blanke Afrikaners' gaan. U vra 'n bepaling dat net blanke Afrikaners

en blankes wat hulle met die Afrikanerdom vereenselwig, lidmate van die NGK moet kan word. U vra hiermee iets wat nie voorheen op dié manier in die NGK kerkordelik bepaal is nie. En, belangriker, u vra iets wat nie só uit die Bybel afgelei kan word nie. Natuurlik kan en moet die kerk hom inrig om 'n bepaalde groep mense in hulle taal en kultuurpatroon met die evangelie te bedien. Natuurlik kan daar 'n besondere band tussen 'n kerk en 'n volk bestaan. Maar 'n direkte of geïmpliseerde verbod op mense uit ander groepe om aan 'n kerk te behoort, is mos onbybels. In u hart weet u dit tog ook.

Prof Lubbe, ons glo daar is selfs in hierdie laat uur nog 'n kans dat u u sal bedink en dat die besluit tot aparte kerkstigting van verlede Saterdag verander kan word. 'n Kerkskeuring kan nie maklik weer heel gemaak word nie. Die geskiedenis van die drie Afrikaanse susterkerke bied die tragiese bewys daarvan. Die redes waarom u nou van die NGK wegbreek, is nie Bybels regverdigbaar nie. Moe-nie toelaat dat u naam in die geskiedenis opgeteken word as nóg 'n kerklike skeurmaker nie. Die Kerkbode pleit by u: laat ons verder oor die verskilpunte praat en mekaar rondom die Woord van die Here probeer vind.

In die Naam van Jesus Christus en ter wille van sy kerk: kom terug na die Ned Geref kerk, u geestelike moeder!

Die uwe in Christus

Die Redakteur."¹²²

Hierdie brief is 'n juiste samevatting van die gevoel wat in die Ned. Geref. Kerk bestaan het. Uit alle oorde is spyt en hartseer uitgespreek, maar tog het niemand veroordeel nie. Die deur was nog oop, en sou nog lank oopbly. Tog het die geskiedenis geleer dat die gebeure van 27 Junie 1987 finaal was. Daar was nie meer omdraaikans nie, al het baie struikelblokke op dié wegbreekpad gewag!

6.3.4.2 'n Naamkrisis

Die eerste krisis wat dié nuwe kerk getref het, was rondom die naam van die kerk. Predikante van die werklike Afrikaanse Gereformeerde Kerk het reeds op Dinsdag 30 Junie 1987 hulle ontsteltenis uitgespreek oor die feit dat die nuwe kerkstigters hulle naam oorgeneem het.¹²³

Dié werklike Afrikaanse Gereformeerde Kerk, met ds DJ Denkers as moderator het reeds in 1984 van die Ned. Geref. Sendingkerk afgestig en het uit sewe gemeentes bestaan. Ironies geog was dit ook 'n konserwatiewe kerk wat ontstaan het omdat lidmate die Ned. Geref. Sendingkerk as te polities beskou het. Ds Behardien is deur die

moderator van dié kerk versoek om met prof Lubbe in ver-
binding te tree. Ds Behardien het sy kommer uitgespreek
oor moontlike verwarring wat kon ontstaan, en die "stig-
ma" wat aan hulle kon kleef vanweë die wye publisiteit
wat die kerkstigting geniet het. Hy het bevestig dat
hulle lidmate is van 'n geregistreerde kerk wat hoofsaak-
lik uit bruin en swart lidmate bestaan het, maar vir
almal "oop" is.¹²⁴ Hierdie gebeure het die nuwe Afri-
kaanse Kerk vroeg reeds in die verleentheid laat beland.
Dat die skeurkerk 'n nuwe naam moes soek was duidelik!

Op 8 Julie 1987 het *The Daily News* gerapporteer dat die
nuwe kerk sy naam voorwaardelik verander het na die
"Afrikanse Protestantse Kerk". Prof Lubbe het aan dié
blad gesê: "We have no wish to cause offence. Without
our knowledge, another church has already registered the
name. Our new name will, however, first have to be rati-
fied at our first synod in three months time."¹²⁵ Dié
sinode sou die naam vasstel as "Afrikaanse Protestantse
Kerk - 'n Gereformeerde Kerk van Christus onder blanke
Afrikaners."¹²⁶

6.3.4.3 Die Afrikaanse Protestantse Kerk brei uit

Die eerste dienste van die Afrikaanse Protestantse Kerk

(APK) is reeds op Sondag 28 Junie 1987 gehou. Sowat 500 mense het 'n diens in die skoolsaal van die Hoërskool Hendrik Verwoerd in Deernis, Pretoria bygewoon.¹²⁷ Die diens is deur ds E Friis, emiritus leraar van die Ned. Geref. Kerk gelei.¹²⁸ Dit was hieruit duidelik dat die kerk nie op hom sou laat wag nie.

Byna weekliks het berigte onder titels soos: "APK stig OVS gemeente met 130 lidmate,"¹²⁹ "APK 'het nou 37 gemeentes'",¹³⁰ "APK stig 42^e gemeente"¹³¹ en "Nuwe kerk stig nog 5"¹³² in die media verskyn. Alhoewel lidmaatgetalle nie empiries bepaal kon word nie, is syfers van tot 15 000 genoem.

Dat hierdie nuwe kerk aan die groei was, kon nie ontken word nie. Op 21 Augustus 1987 het *Die Transvaler* berig dat: "minstens een NG-predikant in Noord Transvaal" sonder werk was, nadat meer as die helfte van van die lidmate hulle by die APK aangesluit het. Dié gemeente, Dendron, het op 'n gemeentevergadering aan die predikant, ds LH Jacobs gesê dat die oorblywende lidmate nie meer die verpligting verbonde aan die pos van 'n predikant kon dra nie.¹³³

Hierdie gebeure het duidelik getoon dat die stigting van die APK veral in kleiner plattelandse gemeentes 'n groot invloed op die Ned. Geref. Kerk gehad het.

Aan die begin van Oktober 1987 het die Algemene Sinodale Kommissie vir Ampsbediening en Evangelisasie van die Ned. Geref. Kerk 'n betroubare aanduiding gekry van hoeveel lidmate die Ned. Geref. Kerk ten gunste van die APK verlaat het.

Die opname is deur ds MJ Smuts behartig.¹³⁴ Alhoewel 'n blitsopname van hierdie aard nooit op 100 persent betroubaarheid aanspraak kon maak nie, kon die opname binne alle grense van redelikheid as betroubaar aanvaar word.

Uit die opname het dit geblyk dat 467 van die 1265 gemeentes van die Ned. Geref. Kerk wel lidmate aan die APK afgestaan het. Dit het 39.9 % van alle gemeentes van die kerk verteenwoordig. Wat beduidend was, is die feit dat 63 % van die gemeentes van die Ned. Geref. Kerk tot op 1 Oktober 1987 geen lidmate aan die APK afgestaan het nie.¹³⁵ Die getalle en persentasies van doop- en belydende lidmate wat volgens dié opname uit die Ned. Geref. Kerk bedank het om na die APK oor te gaan het soos volg

daaruit gesien: Belydende lidmate	5716	0,5 %
Dooplidmate	<u>2035</u>	<u>0,36 %</u>
Doop- en Belydend	7751	0,44 %

Verder het die verlag aangetoon dat 344 ouderlinge (0,45 %) en 256 diakens (0,62 %) die Ned. Geref. Kerk verlaat het om by die APK aan te sluit. Dit was tussen 9 en 10 ouderlinge uit elke 1 000 en ongeveer 6 diakens uit elke 1 000. Volgens die verslag het 19 diensdoenende predikante teen 1 Oktober 1987 die Ned. Geref. Kerk verlaat en by die APK aangesluit.¹³⁶ Die predikante wat oorgegaan het was: di MC Adendorff, A Boshoff, WA Burger, JA du Plessis, JH Engelbrecht, MJ Hartzenberg, LH Jacobs, WA Jooste, JN Joubert, LD Pienaar, CJ Prins, NJ Rautenbach, HCG Robbertze, OD Scheuer, DR Schwartz, JH Therom. AE van den Berg, AS van Jaarsveld, AS van Staden en AP Viljoen. Die volgende emeriti het ook by die APK aangesluit: di CJS Botha, E Friis, WJG Lubbe, JD Malan, JM Rheeder, CFW Snyman, JA Visser en PFD Weiss. Proponent P Stans het ook oorgeloop.¹³⁷

Die onderstaande tabel toon aan hoe lidmate die Ned. Geref. Kerk verlaat het om na die APK oor te gaan.

NAAM VAN SINODE	AANTAL GEMEENTES IN SINODE	HOEVEEL GEMEENTES IN SINODE HET LIDMATE AFGESTAAN	%	HOEVEEL HET DIE KERK VERLAAT T.G.V. DIE APK					
				ouderlinge	diakens	leraars	belydende lidmate (bg ingesluit)	dooplidmate	%
Wes-Kaap	239	27	11,3	4	3	2	116	50	0,05
Oos-Kaap	116	39	33,6	6	3	-	71	14	0,08
Noord-Kaap	82	24	29,2	7	9	-	269	174	0,59
Natal	69	31	44,9	11	13	-	203	95	0,48
O.V.S.	173	99	57,2	64	35	4	932	388	0,69
Wes-Tvl	150	89	59,3	92	76	5	1521	676	1,25
Noord-Tvl	133	94	70,7	72	60	3	1442	119	0,86
Suid-Tvl	136	64	46,3	21	7	3	370	79	0,26
S.W.A.	Blykbaar nog geen gemeentes van die APK gestig								
Midde-Afrika	Blykbaar nog geen gemeentes van die APK gestig								
Oos-Tvl	90	41	45,6	67	50	3	729	440	0,96
TOTAAL	1265	467		344	256	19	5716	2035	0,44

Uit hierdie verslag wat voor die Algemene Sinodale Kommissie gedien het, wat dit duidelik dat die hoeveelheid lidmate van die Ned. Geref. Kerk wat by die skeurkerk betrokke was, persentasiegewys nie beduidend was nie, en tog het die kerk byna 8 000 lidmate verloor. Alhoewel

hierdie gebeure daarom nie 'n kerkskeuring genoem kan word nie, bly dit steeds 'n reuse tragedie dat sóveel lidmate die Ned. Geref. Kerk verlaat het. Dit het die APK in staat gestel om enkele maante later 'n eerste sinode te hou.

6.3.4.4 'n Eerste Sinode vir die Afrikaanse Protestantse Kerk

Die eerste sinode van die Afrikaanse Protestantse Kerk is van 2 - 6 November 1987 te Constantia Minerale Bron in die distrik Naboomspruit gehou.¹³⁹ Hierdie gebeure was ongetwyfeld die laaste spyker in die onderhandelingsdoodskis. Alhoewel die kanse op versoening tussen die wegbreekgroep en die Ned. Geref. Kerk nooit werklik bestaan het nie, was dit nou onherroeplik verby!

Nadat al die afgevaardigdes om 16:00 byeengekom het, is 'n aantal administratiewe reëlins getref, waarna die vergadering oorgegaan het tot die verkiesing van 'n voorsitter. Die groslys het bestaan uit: di E Friis, MC Adendorff, JA Theron, prof A Swart en prof WJG Lubbe. Prof Lubbe is met die eerste stemming tot voorsitter van die vergadering verkies.¹⁴⁰ In die verkiesing van 'n ondervoorsitter, is prof A Swart met die eerste stemming verkies.¹⁴¹ Die res van die ampsdraers was ds MC Aden-

dorff - skriba; ds A Boshoff - hulpskriba en ds AS van Jaarsveld - aktuaris.¹⁴²

Nadat die vergadering om 18:15 vir ete verdaag het, het al die afgevaardigdes om 19:30 weer byeengekom vir die amptelike opening van die sinode. Prof WJG Lubbe het Gesang 10:1 - 3 laat sing en die vergadering voorgegaan het in gebed. As teks het hy geneem Gen 2:7, 1Kor 7:23 en Rom 14:12. In sy openingsrede het hy gesê dat as hy 'n gedenkteken moes oprig 'n jaar nadat die eerste beswaardes vergader het, en vier maande na die stigting van die eerste gemeente van die APK, dit "Ebenhaezer" sou wees. "Die Here het wonderlik voorsien en sterk groei verseker tov lidmate, gemeentes, ampsdraers en predikante. 'n Fontein van vrede, verligting, blymoedigheid, hartlikheid en geluk het oopgegaan onder die lidmate van die Kerk wat 'n fontein van die Heilige Gees was."¹⁴³

Prof Lubbe het vervolgens ook enkele onsigbare grondwaarhede oor die mens aan die afgevaardigdes voorgehou, onder andere oor die waarde van elke mens se siel, die vryheid van elke mens se siel en die verantwoordelikheid van elke mens. Na 'n slotgebed het hy Gesang 190:1 - 5 laat sing en die byeenkoms met die uitspreek van die seën beëindig.¹⁴⁴ Daarmee was hierdie eerste

sinode amptelik geopen.

'n Volgende belangrike gebeurtenis op die sinode was die "Oorhandiging deur en Ontbinding van die Komitee vir Kerkstigting." Dit het tydens die aandsitting op 3 November 1987 plaasgevind.

Die voorsitter, prof WJG Lubbe het ondermeer gesê: "Vandag is ons dankbare getuienis van God se genadige voorsiening, seëninge en liefde. Ons het aanskou hoe deur die werking van die Gees van God 'n nuwe Kerk: Die Afrikaanse Protestantse Kerk ('n Kerk van Christus onder blanke Afrikaners) verskyn, gestalte en identiteit kry, teen 'n verbysterende tempo groei en dwarsoor die land gevestig word. Binne die kort bestek van 4 maande is 113 gemeentes gestig en het 30 predikante tot sy bediening toegetree en kan ons vandag die eerste Sinodesitting hou" en verder: "Die Afrikaanse Protestantse Kerk het 'n eie en onderskeidende identiteit verwerf.

Na sy groei - verbysterend.

Na sy staanplek - 'n Kerk van Christus onder Blanke Afrikaners.

Na sy belydenis - Christosentries - Bybelgefundeerd en Gereformeerd.

Na sy hart - gelowig, vry, jubelend, dankbaar, blymoedig,
vredevol."¹⁴⁵

Hy het verder gesê: "Op hierdie geskiedkundige oomblik wil die Komitee vir Kerkstigting sy verantwoordelikheid aan die Afrikaanse Protestantse Kerk se beheer oordra met die boodskap: Die toekoms van die APK sal nie deur sekondêre faktore bepaal word nie, soos byvoorbeeld deur die feit dat hy met reaksie en protes teen die NG Kerk sy beleid-, koers-, en karakterafwyking ontstaan het of dat hy 'n kerk onder blanke Afrikaners is nie, maar sy toekoms sal primêr bepaal word deur sy Christusbelydenis en Christengetuienis en deur die Geesbeheersdheid van sy lidmate, deur suiwerheid en Christosentrisiteit van die Woorduitleg en Woordbediening."¹⁴⁶

Hy het die vergadering verwys na die uitspraak van Paulus in 1Kor 2:1 - 5, en beklemtoon dat dit die innige bede van die Komitee vir Kerkstigting was dat die APK sou volhard in geloof, en gebed en waaksaamheid. Prof Lubbe het afgesluit: "Eer, lof en aanbidding kom toe aan die Koning van die Kerk, Die Here Jesus Christus die Verlosser, die Oorwinnaar en ewige Heerser."¹⁴⁷ daarna het hy die verslag van die Komitee vir Kerkstigting aan

die waarnemende voorsitter van die sinode, prof A Swart oorhandig as simboliese daad van die oordrag van werksaamhede. Die APK was onderweg ...

Ietwat ironies, was die groeteboodskap van die *Ned. Geref. Bond* aan die sinode. Dit het soos volg gelui: "Dankie vir die twee dae wat ek u sinode as waarnemer kon bywoon. Kennelik is die Here hier teenwoordig.

Ek was deurentyd onder die indruk dat slegs die Here se wil gesoek word in alles wat u onderneem en wil onderneem. Ek dra hiermee ook die groete oor, en beste wense, van die NG Bond aan hierdie eerste Sinode van die APK en vertrou dat al u werksaamhede, nou en te alle tye, sal wees tot die eer van God en sy Koninkryk." Dit was onderteken deur mnr Chris Wagner, sekretaris van die Ned. Geref. Bond.¹⁴⁸

Was hierdie presensie en groeteboodskap 'n daadwerklike versoeningspoging van die kant van die beswaardes wat hulle duidelik nie op 27 Junie 1987 in die Skilpádsaal met die wegbreekaksie kon vereenselwig nie? Hoe was hierdie teenwoordigheid te ruim met die doelstelling van die *Bond*, naamlik: dat hulle lidmate wou oorreed om nie die Ned. Geref. Kerk te verlaat nie? Hulle sou die

APK immers hierdeur benadeel.

Die vergadering het in die daaropvolgende dae talle besluite geneem waarvan enkele uitstaande sake hier aangehaal word:

* 'n Kerkorde met ordereëls vir kerklike vergadering is goedgekeur. Die mees uitstaande kenmerk van hierdie kerkorde is ongetwyfeld par 3 wat oor lidmaatskap handel. Dit lui soos volg: "Net blanke Afrikaners asook ander blankes wat hulle met blanke Afrikaners vereenselwig wat die saligmakende geloof in Christus het (Rom 10:9 - 10) wat die belydenis en ordereëls van die Kerk onderskryf en die leer van die Kerk bly kan lidmaatskap van 'n kerk (gemeente) verkry en geniet."¹⁴⁹

* Rondom die naam van die kerk het verskeie voorstelle voor die sinode gedien, onder andere: *Die Afrikaanse Protestantse Kerk - 'n Kerk van Christus onder blanke Afrikaners; Die Afrikaanse Protestantse Kerk - 'n Gereformeerde Kerk van Christus onder blanke Afrikaners; Gereformeerde Afrikaanse Kerk en Die Blanke Afrikaanse Protestantse Kerk.*¹⁵⁰ Nadat die verskillende voorstelle na die tydelike kommissie vir Regte verwys is, het die sinode op Woensdag 4 November besluit dat die amptelike

naam van dié nuwe kerk *Die Afrikaanse Protestantse Kerk - 'n Gereformeerde Kerk van Christus onder blanke Afrikaners*, sou wees.¹⁵¹

* Rakende die gebruik van die Bybel is besluit om lidmate vryheid te gee om self te besluit watter vertaling hulle wil gebruik.¹⁵²

* 'n Kuratorium is saamgestel, daar is besin oor teologiese opleiding vir studente en *Die Boodskapper* is aanvaar as maandelikse nuusbrieff van die APK.¹⁵³

* Die sinode het ook besluit dat lidmate wat aan geheime organisasies soos die Vrymesselaars en die Afrikaner Broederbond behoort nie verkiesbaar is vir die diens in die amp van ouderling en diaken nie.¹⁵⁴

* 'n Interressante besluit, wat egter duidelik in ooreenstemming met die naam van die kerk is, was die bywoning van spesiale dienste deur anderskleuriges. Die sinode het naamlik besluit dat indien bywoning van 'n anderskleurige 'n skeuring in die gemeente sou veroorsaak, dit afgekeur moes word. Hierdie besluit het by elke gemeente berus en moes "eenparig" deur elke gemeente

aanvaar word.¹⁵⁵

* In lyn met bogenoemde besluit was die versoek van dr WM van Heerden dat kerke en ander geboue van die APK slegs deur blankes skoongemaak moes word en dat die tuine ook deur hulle bewerk moes word.¹⁵⁶

Dit was duidelik dat hulle die naam van hulle kerk tot alle uiterstes wou voer. Met reg moet gevra word of hier nie tekens van rasisme waarneembaar was nie?

Voordat die sinode op 6 November 1987 verdaag het, is 'n Sentrale Kerkekommissie verkies. Prof WJG Lubbe, prof A Swart en ds E Friis is met 'n volstreekte meerderheid verkies. Die sinode moes weer stem om nog twee lede aan te wys uit: di MC Adendorff, OA Scheuer, AS van Jaarsveld en A Boshoff. Na 'n tweede stemming is di MC Adendorff en A Boshoff verkies.¹⁵⁷

Die afsluiting van die sinode is deur ds J Theron waargeneem. Hy het Ps. 23:1 laat sing en gelees uit Job 39:34 - 38 en Job 42:2 - 6. Na hy in gebed voorgegaan het, het die sinode hul slotgebed saam uit Ges. 294 gesing.¹⁵⁸ Die sinode het om 16:15 verdaag.

Die eerste sinode van die APK het so tot 'n einde gekom. Die nuwe Afrikaanse Kerk was op 'n weg, 'n weg wat hom maar te duidelik al verder van die Ned. Geref. Kerk sou weglei. Die kans op versoening was onherroeplik verby. Dié sinode het die finaliteit daarvan beklemtoon terwyl die kerk sou voortgaan en verder sou uitbrei. In hierdie droewige gebeure sou die geskiedenis bewys dat die gevaarligte wat reeds helder na *Ras, Volk en Nasie* geflits het tydige waarskuwingstekens was.¹⁵⁹ Met reg kan gevra word hoe mense wat enkele maande tevore met "hartseer" die kerk verlaat het, nou jubelend sinode kon hou? Is die moontlik dat opregte droefheid oor die afskeiding só vinnig kon oorwaai, of was hierdie gebeure net nóg 'n duidelike teken dat die wegbrekers nooit waarlik in versoening belang gestel het nie?

6.4 DIE NEDERDUITSE GEREFORMEERDE BOND

6.4.1 Die beswaardes hergroepeer

Tydens die stigtingsvergadering van die Afrikaanse Protestantse Kerk op 27 Junie 1987 het, soos reeds beskryf, 'n groep beswaarde lidmate hulle van die kerkstigting gedistansieer.

Op 15 Julie 1987 is 'n brief van die sameroeper van die

"Beswaarde NG Kerk-lidmate-komitee", mnr RF Odendaal in *Die Kerkbode* gepubliseer. In die skrywe het hy beklemtoon dat die beswaardes die Ned. Geref. Kerk wou behou as binnekamer van die Afrikaner.¹⁶⁰

Hierdie was die eerste aanduiding dat beswaarde lidmate binne die Ned. Geref. Kerk nie sou stilsit nie. Die eerste daadwerklike aksie het gekom toe 'n vergadering vir Maandag 20 Julie 1987 in Pretoria belê is. Mnr Chris Wagner, die sameroeper van die beswaardes het aan *Beeld* gesê dat dit 'n bestuursvergadering was, waarop 'n voorsitter gekies en 'n plan van aksie opgestel sou word. Hy het voorts gesê: "Ons kry talle navrae van mense wat hulle aanvanklik nie wou verbind met prof Lubbe nie weens die suggestie dat hulle al besluit het om 'n kerk te stig nog voordat gesprekke met die NG Kerk afgehandel was."¹⁶¹

Sowat tien predikante en oud-predikante en veertig lidmate wat verteenwoordigend was van al die streke van die Ned. Geref. Kerk het die vergadering in Pretoria bygewoon. Tydens die vergadering is besluit dat hulle voortaan bekend sou staan as die Nederduitse Gereformeerde Bond.¹⁶² Die subtitel van die bond was: "'n Aksie vir die behoud van die Ned. Geref. Kerk as gereformeerde belydeniskerk binne Afri-

kanervolksverband." ¹⁶³

Prof SA Strauss, 'n dogmatikus van die Teologiese Fakulteit van die Universiteit van die Oranje Vrystaat, is verkies tot voorsitter en prof CWH Boshoff, sendingwetenskaplike aan die Universiteit van Pretoria en voorsitter van die Afrikanervolkswag, tot ondervoorsitter. Mnr Wagner was die administratiewe sekretaris en mnr RF Odendaal die penningmeester. ¹⁶⁴ Verskeie dienende- en emeritus predikante het ook die vergadering bygewoon. Onder hulle was di MC Adendorff en AS van Jaarsveld van die gemeente Sonhoogte in Germiston, ds LLE de Lange van die gemeente Vierfontein in die Vrystaat, dr Müller Pretorius van die gemeente Brakpan-Suid en ds J Gerber van die gemeente Coligny-Oos. Onder die emeriti wat die vergadering bygewoon het was di CC Colyn, JA Kriel en G Cruywagen. ¹⁶⁵

Na afloop van die vergadering is die volgende persverklaring uitgereik:

"1. Verteenwoordigers van lidmate van die Ned. Geref. Kerk wat beswaard is oor Kerk en Samelewing, maar binne die kerk sal voortgaan om hulle vir die hersiening daarvan te beywer, het hulleself georganiseer onder die naam Die Nederduitse Gereformeerde Bond, Aksie vir die behoud van

die Ned. Geref. Kerk as gereformeerde belydeniskerk binne Afrikanersvolksverband met

Prof SA Strauss, voorsitter

Prof CWH Boshoff, ondervoorsitter

Mnr C Wagner, sekretaris

Mnr RF Odendaal, penningmeester as dagbestuur.

2. In die lig van die ernstige krisis waarin die Ned. Geref. Kerk hom bevind wat op 27 Junie 1987 selfs tot die stigting van 'n nuwe kerk gelei het, verklaar die Bond dit as sy diepe oortuiging dat die skriftuurlike gronde vir die behoud van die historiese karakter van die Ned. Geref. Kerk as gereformeerde belydeniskerk binne Afrikanervolksverband bo alle twyfel vasstaan en doen 'n beroep op lidmate en kerkrade om hulle onomwonde aan hierdie oortuiging te verbind. Die bedoeling hiervan is vanselfsprekend nie polariserende groepvorming in die kerk nie, maar die handhawing van 'n historiese situasie op skriftuurlike gronde.

3. Die Bond doen 'n ernstige beroep op die kerkleiding in die Ned. Geref. Kerk, by name op die huidige voorsitter van die ASK en plaaslike predikante om hulle te weerhou van uitsprake en oordele wat lidmate van die Kerk verder vervreem en uit die kerk dryf.

4. Verder om alles in hul vermoë te doen om in die gesindheid van die Here Jesus Christus versoening en herstel van

die eenheid met beswaarde lidmate wat reeds weggebreek het, te bewerkstellig en nie die houding in te neem dat die kerk net met 'n afsplintering te doen het nie. Vir die kerk is elke gelowige lidmaat kosbaar.

5. Die Bond oordeel dat ons tans 'n wesenlike aanslag van die liberalisme beleef, om van die Ned. Geref. Kerk 'n agent vir verandering te maak en hom diensbaar aan moderne politieke strominge te maak, waardeur ook die eiesoortigheid van die Afrikanervolk vernietig kan word. Die Bond beskou dit as 'n volk se reg om hierdie aanslag die hoof te bied, ook wanneer dit langs godsdienstige kanale geloods word.

6. Die Bond het dit aan sy Bestuur opgedra om binne die kerk en met handhawing van ons regte as lidmate 'n indringende onderhoud met die ASK te voer, ten einde besware teen Kerk en Samelewing oor te dra en aan te dring op weë waarlangs hierdie geskrif hersien kan word."¹⁶⁶

Uit hierdie verklaring was dit duidelik dat hierdie beswaardes dieselfde mening as die wegbrekers gehuldig het, naamlik dat *Kerk en Samelewing* deel was van 'n liberalistiese aanslag op die Afrikanervolk. Dat hulle uitgangspunt ook dié volk as norm geneem het, en dat daar van 'n Skriftuurlike fundering van hulle standpunt geen sprake was

nie, is voor die hand liggend. Prof CWH Boshoff het onder meer tydens die nuuskonferensie gesê dat die openbare mening *Kerk en Samelewing* as 'n veroordeling van apartheid vertolk, 'n vertolking waarmee hy homself nie kon vereenselwig nie. Hy het beklemtoon dat hierdie besluit dringend hersien sou moes word.¹⁶⁷

Hierdie uitspraak sowel as bogenoemde persverklaring sou die *Bond* binne dae in die spervuur plaas.

6.4.2 Die Nederduitse Gereformeerde Bond in die spervuur

6.4.2.1 Die Voorsitter bedank

Die eerste ernstige terugslag wat die *Bond* getref het was die bedanking van sy voorsitter, prof SA Strauss. Presies tien dae na die stigting van die *Bond*, het prof Strauss op 30 Junie verklaar dat hy as voorsitter van die *Bond* bedank. Hy het die volgende persverklaring uitgereik:

"Na ernstige en biddende oorweging het ek besluit om aan die wens van die moderatuur en die dagbestuur van die kuratorium van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in die OVS gehoor te gee en as voorsitter van die Nederduitse Gereformeerde Bond te bedank. Ek neem hierdie vir my ingrypende stap ter wille van die Fakulteit Teologie van

die Oranje Vrystaat, en my akademiese opdrag daar. Ek moet dit as my eerlike oortuiging bevestig dat die doelstelling van die Bond skriftuurlik verantwoord en onder die huidige omstandighede pastoraal noodsaaklik is. Derhalwe wil ek die vertrouwe uitspreek dat die Bond die geleentheid gegun sal word om in 'n toenemende mate sy regmatige rol in ons kerklike lewe te vervul. Die gesprek binne die kerk oor daardie sake wat steeds onderlinge spanning veroorsaak moet voortgesit word, tot die eer van God en die heil van die Nederduitse Gereformeerde Kerk."¹⁶⁸

Hierdie gebeure het van prof CWH Boshoff, ondervoorsitter van die *Bond* nou die waarnemende voorsitter gemaak. Die eerste vergadering van die dagbestuur van die Bond is op 30 Junie 1987 aan die huis van prof Boshoff gehou. Na hierdie vergadering is 'n verdere persverklaring uitgereik. Daarin is ondermeer gesê dat die *Bond* sy vorming regverdig onder Artikel 70¹⁶⁹ van die Kerkorde van die Ned. Geref. Kerk en dankbaarheid is betuig oor die feit dat 'n positiewe gesindheid by 'n beduidende groep lidmate van die kerk was. Die *Bond* het die doel van sy bestaan soos volg geformuleer: "Die Bond beywer hom op skriftuurlike gronde vir die behoud van die historiese

karakter van die Ned. Geref. Kerk as gereformeerde belydeniskerk binne Afrikaner volksverband."¹⁷⁰ Voorts is gesê dat daar reeds aan die teologiese komitee van die *Bond* opdrag gegee is om motivering van en voorstelle vir die wysiging van *Kerk en Samelewing* in lyn met die *Bond* se doelstelling te formuleer. Die *Bond* was ook van oordeel dat die kanale wat deur hom geskep word deur beswaarde lidmate gebruik moes word om hulle oortuigings bekend te maak. Beswaarde lidmate wat binne die kerk bly is derhalwe geroep om by die *Bond* in te skakel. Die *Bond* het verder beklemtoon dat hy sy omskrewe doelstelling langs 'n openlike weg wou nastreef, en het verder onomwonde verklaar dat hy nie die aanleiding van sy stigting van die *Gereformeerde Bond* in die Nederlands Hervormde Kerk gevind het nie, maar wel in 'n wesenlike behoefte wat in die Ned. Geref. Kerk ontwikkel het. Dit is verder duidelik gestel dat die *Bond* hom wou beywer vir versoening tussen lidmate van die APK en die Ned. Geref. Kerk. Die *Bond* het sy teleurstelling uitgespreek oor die optrede van die Moderator van die Ned. Geref. Kerk in die OVS rondom prof SA Strauss. Ten slotte is die betrokke instansies in die kerk versoek om met meer verdraagsaamheid geleentheid te skep om die koninklike weg van gesprekvoering oop te hou, en dat optrede teen individue

verdere polarisasie op die spits sou dryf. In 'n laaste opmerking het die *Bond* verklaar dat die optrede van die OVS Moderator hom geensins stuit in sy vasberadenheid om hom steeds te beywer vir sy doelstellings nie.¹⁷¹

Hierdie verklaring was 'n poging tot selfverontskuldiging. Die Ned. Geref. Kerk en sy leidslede is as die sondebokke geteken, en sou iets verkeerd loop, dan sou dit hulle skuld wees. Die beswaardes was ook duidelik ongelukkig oor die "druk" wat op prof SA Strauss uitgeoefen is, om as voorsitter van die *Bond* te bedank. Dit word bevestig deur 'n verklaring wat prof CWH Boshoff aan *Die Afrikaner* en *Die Patriot* gemaak het.¹⁷² Daarin het hy ondermeer gesê: "Dit is met diepe teleurstelling dat ek verneem het van die oorhaastige optrede van die dagbestuur van die kuratorium van die Ned. Geref. Kerk van die OVS om druk op prof SA Strauss uit te oefen om as voorsitter van die NG Bond te bedank.

Ek is van oordeel dat die dagbestuur sonder die nodige inligting en behoorlike oorlegpleging wat in die lig van die ernstige omstandighede waarin die Kerk verkeer in ag geneem behoort te word, gehandel het."¹⁷³ Die is ironies dat diegene wat die grootste aandeel aan oorhaastige optrede gehad het, nou ander daarvan kon beskuldig. Het

die beswaardes nie immers hulle eerste protesvergadering in die Skilpadsaal gehou nog voordat *Kerk en Samelewing* gepubliseer was nie? Die spreekwoord dat iemand wat self in 'n glashuis woon nie met klippe moet gooi nie, som hierdie situasie waarskynlik die beste op. Was dit nie juis hierdie aanmatigende houding van die beswaardes wat van die begin af die protesaksie op emosionele brandstof aan die loop gehou het nie?

6.4.2.2 In Gesprek met die Dagbestuur van die Algemene Sinodale Kommissie

Die Dagbestuur van die Algemene Sinodale Kommissie het op 31 Augustus 1987 in Pretoria vergader. Tydens die vergadering het die Dagbestuur 'n afvaardiging van die *Ned. Geref. Bond* te woord gestaan. Die *Bond*-afvaardiging het bestaan uit prof CHW Boshoff, mnr C Wagner en mnr RF Odendaal.¹⁷⁴

Prof Boshoff het hulle kant van die saak aan die orde gestel deur te verwys na:

- * die krisis waarin die kerk hom bevind het,
- * 'n beslissing wat gevra is omtrent die posisie van die beswaardes,
- * die wyse waarop gesprek voortgesit moes word.

Hy het verder gepleit vir 'n voortgaande broederlike gesprek wat ook 'n "staakvuur" sou wees.¹⁷⁵

Nadat mnr Wagner verwys het na die behandeling wat prof SA Strauss van die Kuratorium in Bloemfontein ontvang het, het mnr Odendaal die aandag gevestig op verskeie uitsprake wat omtrent die *Bond* gemaak is, en het verder gevra of daar nog enige sin in voortgaande gesprek was.¹⁷⁶

Prof Heyns het gereageer deur te beklemtoon dat die gesprek beslis voortgesit moes word. Die gestruktureerdheid van die beswaardes het egter die hele situasie verander, en kon nou 'n probleem word. Ds PB Botha het verduidelik dat prof SA Strauss nie onder druk geplaas was nie, maar dat hy na gesprek self tot die besluit gekom het. Die *Bond* is verder versoek om hulle hele organisasie te heroorweeg, veral omdat daar nog nie 'n konstitusie was nie, en alles dus nog oop was.¹⁷⁷ 'n Be-roep is ook op die *Bond* gedoen om "verstandig" op te tree, dat die kerk met hulle doelstellings moes saamstem, dat hulle kerklike weë moes volg en dat hulle veral nie groeppvorming en beswaardheid moes aanmoedig nie.¹⁷⁸

Nadat die vergadering sy konsensus uitgespreek het oor die volgende:

1. dat daar nie probleme was dat voortgaande gesprek met AKLAS gevoer word nie,
2. dat die ASK bereid was om ook weer met die beswaardes te praat,
3. dat die ASK later kon besluit oor die posisie van die *Bond* in die lig van hulle vormgewing aan die organisasie,
4. dat daar nie 'n gesamentlike persverklaring uitgereik word nie,

het prof Boshoff die Dagbestuur vir die gesprek bedank en belowe dat hulle binne hulle doelstellings aandag sou gee aan die probleme wat geopper is.¹⁷⁹

Later dieselfde middag het die Dagbestuur die hele aangeleentheid rakende die *Ned. Geref. Bond* bespreek. Die vergadering het die volgende persverklaring goedgekeur:

"'n Indringende gesprek het tussen die ASK-Dagbestuur en lede van die Ned. Geref. Bond plaasgevind. Die DB het duidelik herbevestig dat die gesprek met lidmate wat probleme het met Kerk en Samelewing in liefde en met begrip moet voortgaan en die ontmoeting het in die eerste instansie gegaan oor die wyse van toekomstige gesprekvoe-

ring.

Die ASK-Dagbestuur het egter ondubbelsinnig gewaarsku teen enige polariserende groeppvorming binne die NGK wat geskep mag word deur hierdie organisasie. Reeds in 1966 en weer in 1982 het die Algemene Sinode uitdruklik gestruktureerde verskynsels afgewys in die kerklike praktyk, wat tot polariserende groeppvorming lei en/of na die oordeel van die Algemene Sinode hulle op die terrein van die kerk beweeg, die gesag van en die orde in die kerk in gedrang bring, voorgee dat hulle die werk van die kerk beter kan doen as die kerk self, lidmate van die kerk wil voorlig en afwyk van die Skrif-verantwoorde leer en beleid van die kerk.

Die AS (1966) het lidmate versoek om hul trou teenoor die NGK te bevestig en hulle aan sulke organisasies te onttrek.

Die voorgestelde Ned. Geref. Bond het wel nog geen konstitusie nie, dog het hy sy doelstellings en werkswyse in 'n openbare verklaring bekend gestel. Die Bond sal beoordeel moet word in die lig van bestaande beleidsverklarings van die Algemene Sinode voordat die Bond die kerk se steun as 'n vrye vereniging onder Art 70 kan verlang.

Op grond van wat die Dagbestuur van die ASK tot op datum

van die Bond se doelstellings soos vervat in die openbare verklaring weet, het hy nie die vrymoedigheid om die Bond se aanspraak as vrye vereniging onder Art 70 te erken nie.

In die lig van bogenoemde besluite van die Algemene Sinode en die gesprek wat plaasgevind het, is lede van die Ned. Geref. Bond ernstig versoek om die Bond se posisie in heroorweging te neem."¹⁸⁰

Dit was uit hierdie verklaring duidelik dat die Dagbestuur nie vrede met die *Ned. Geref. Bond* gehad het nie. Die vraag moet egter gevra word of hierdie standpunt nie te onverbiddelik was nie. Alhoewel die Dagbestuur teoreties reg opgetree het, kon 'n voorwaardelike erkenning van die *Bond* as 'n groot weerligafleier in hierdie stormagtige dae van die Ned. Geref. Kerk se geskiedenis gedien het. Daar was immers nog geen konstitusie waarop hulle beoordeel kon word nie. Bogenoemde mening is ook deur ds JE Potgieter, gehuldig. Hy het gesê: "Daar is mense in die kerk wat ongelukkig voel oor die beleidstuk Kerk en Samelewing, maar wat nie die NGK wil verlaat nie. Hier is nou 'n organisasie wat as hulle mondstuk wil optree. Die Bond kan 'n doel dien as dit hierdie lidmate kan help om in die kerk te bly."¹⁸¹ In hoe 'n mate hierdie

standpunt van die Dagbestuur lidmate wat nog getwyfel het of hulle na die APK wou oorgaan beïnvloed het, is moeilik om te bepaal. Dat dit egter bygedra het om beskuldigings dat die Ned. Geref. Kerk nie werklik oor die beswaardes begaan was nie, meer gewig te laat dra, kan nie ontken word nie.¹⁸²

In reaksie op die persverklaring van die Dagbestuur, het ook die *Ned. Geref. Bond* op 31 Augustus 1987 'n persverklaring uitgereik. Daarin is ondermeer gesê: "Die dagbestuur van die Bond het sedert die samesprekings met leedwese verneem van die besluit van die dagbestuur van die ASK dat hulle met die bestaan van die Bond nie vrede het nie." Die *Bond* het ook sy kommer uitgespreek dat "as hierdie houding van die kerk gaan voortduur, hulle die goeie gesindheid van steeds groter wordende getalle lidmate gaan verloor."¹⁸³

Dat daar met reg kommer bestaan het oor die moontlikheid van 'n drukgroep binne die kerk, is waar, en tog sou groter diplomatie veel gedoen het om gemoedere te kalmeer. Dat die *Bond* egter 'n probleemkind vir die Ned. Geref. Kerk was, is duidelik.

6.4.2.3 Die Ned. Geref. Bond: - Probleemkind van die Ned. Geref.

Kerk

Verskeie teoloë het relevante en geldige kritiek teen die *Bond* geopper. Prof AB du Toit, Nuwe Testamentikus aan die Universiteit van Pretoria was van mening dat hier nou 'n groep lidmate van die kerk was, wat hulle op georganiseerde wyse wou beywer om die tradisionele karakter van die kerk, wat na hulle mening deur liberalisme bedreig is, te verdedig. Syns insiens wou die *Bond* eintlik die werk van die kerk self, naamlik om voortdurend te reformeer, doen. Hy het beklemtoon dat dit dan sou uitloop op 'n ecclesia in ecclesia, 'n kerk binne 'n kerk, wat kerkregtelik 'n onhoudbare situasie was. Hy het verder gesê dat die *Bond* dieselfde pad kon loop as die stigting van die *Gereformeerde Bond* in die Hervormde Kerk in Nederland, wat uiteindelik tot bondsgemeentes binne dié bepaalde kerk gelei het.

Prof du Toit het voorts gevra: "As die lede van die groep se standpunt en doelstelling nie deur die eersvolgende Algemene Sinode aanvaar word nie, sal hulle voor 'n keuse gestel word: óf handhawing van die status quo, óf die stigting van eie gemeentes binne *Bond*-verband óf 'n nuwe wegbreek van die kerk."¹⁸⁴

Prof PB van der Watt, hoogleraar in kerkgeskiedenis aan die Universiteit van Pretoria, het oor die ontstaan van die *Ned. Geref. Bond* gesê: "Gevaarlike rooiligte flits as gevolg van hierdie aksie."¹⁸⁵ Hy het beklemtoon dat die Algemene Sinode inderdaad onsekerheid en probleme rondom *Kerk en Samelewing* verwag het, vandaar die uitnodiging aan beswaarde lidmate om na vore te tree, hetsy langs die gewone Kerkorde-weg of deur middel van die spesiale "meganisme" wat die Algemene Sinode geskep het, naamlik direkte voorleggings aan die Algemene Sinodale Kommissie vir Leer en Aktuele sake. Nou word met die *Ned. Geref. Bond* 'n derde werkswyse vir beswaardes ingevoer.

Hy het verder aangevoer dat die stigting van die organisasie kerklike lidmate verwar. "In Bloemfontein is die NG Bond taboe, want 'n teologiese professor is gevra om as voorsitter daarvan te bedank, maar in Pretoria word 'n hoogleraar deur die Kuratorium toegelaat om as voorsitter op te tree, terwyl sy kollegas hom versoek het om enige verbintenis met die NG Bond te beëindig!"¹⁸⁶ Prof van der Watt het beklemtoon dat die *Bond* 'n oorsaak van georganiseerde en polariserende groeppvorming geword het.

Hy het verder daarop gewys dat hulle beroep op Artikel 70 van die Kerkorde ook nie opgaan nie. Volgens die Kerkorde moet die grondslae en doelstellings van so 'n organisasie deur die kerk onderskryf word. Van der Watt het gesê: "in die onderhawige geval kan dit nie, want die vereniging opereer nie komplementêrend of kompromitterend nie, maar kontrasterend tot die beleid en besluite van die NGK!"¹⁸⁷

In beide hierdie menings, was die vernaamste punte van kritiek teen die *Ned. Geref. Bond* saamgevat. Dit was duidelik dat daar met die stigting van die *Ned. Geref. Bond* 'n probleemkind vir die Ned. Geref. Kerk "die eerste lewenslig aanskou het". Wie weet wat hierdie kind sou doen wanneer hy volwasse sou word? Die grootste gevaar het juis verskuil gelê in dié feit dat niemand sy optrede in die toekoms kon voorspel nie. Te midde van al die versoeke en kritiek het die *Ned. Geref. Bond* egter gekom om te bly! Dit blyk duidelik uit 'n artikel van die voorsitter van die *Bond*, prof CHW Boshoff in *Die Kerkbode* van 7 Oktober 1987 onder die titel: "Die NG Bond - 'n kind van sy tyd,"¹⁸⁸ waarin hy opnuut die bestaan van die *Bond* probeer regverdig het. Die *Bond* sou voortstu, maar gelukkig sou dit 'n koersverandering beleef, wat sy impak

op die Ned. Geref. Kerk sou verminder.¹⁸⁹

Kerk en Samelewing het die Ned. Geref. Kerk só geskud, en weer geskud. Die intensiteit van die storm wat in dié kerk losgebars het, het niemand verwag nie. Die geskiedenis het intussen geleer dat nie alleen die Ned. Geref. Kerk nie, maar ook die APK en die *Ned. Geref. Bond*, hoewel in 'n ietwat ander gedaante¹⁹⁰ die storm oorleef het. Met reg kan gesê word: die Ned. Geref. Kerk het getreur maar was nie sonder troos nie.

6.5 "DIE NED. GEREF. KERK TREUR, MAAR IS NIE SONDER TROOS NIE"

Die storm wat rondom *Kerk en Samelewing* in die Ned. Geref. Kerk losgebars het, het in omvang nie sy gelyke in die geskiedenis van dié kerk gehad nie. Inderdaad was hier sprake van 'n reuse orkaan wat die Ned. Geref. Kerk geskud het, en nadat dit bedaar het was die spoor van verwoesting wat dit nagelaat het in talle gemeentes van die kerk duidelik sigbaar! Alhoewel die stormskade persentasiegewys gering was wanneer die sterkte van die storm in ag geneem word, kon dit geen reggeaarde lidmaat van die Ned. Geref. Kerk onbewoë gelaat het nie. Prof JA Heyns, voorsitter van die Algemene Sinodale Kommissie het as volg na dié gebeure verwys: "Wie die Hoof van die Kerk liefhet, wie in die kerk gebore is en

groot geword het, wie die kerk as geestelike moeder aanvaar en vir jare deur haar getrou en toegewyd met woord en sakramente gevoed is, kan nie anders as om te ween by die aanskoue van wat nou gebeur."¹⁹¹

Die afskeiding van bykans 8 000 van sy lidmate met die daaropvolgende stigting van die *Afrikaanse Protestantse Kerk* en die ontstaan van die *Ned. Geref. Bond* as 'n gestruktureerde organisasie van beswaarde lidmate binne die Ned. Geref. Kerk, het inderdaad hierdie agt maande, vanaf November 1986 tot Junie 1987 geteken as van die swartste maande in die geskiedenis van die kerk. Daarom kon die kerk nie anders as om te treur nie. Die moeder het immers van haar kinders onherroepelik verloor!

En tog was daar ook troos vir die Ned. Geref. Kerk. Terwyl hierdie gebeure aan die gang was het die streeksinodes van die Ned. Geref. Kerk gedurende 1987 vergader, en almal, het *Kerk en Samelewing* in beginsel met 'n groot meerderheid onderskryf.¹⁹² Te midde van droefheid oor lidmate wat die kerk verlaat het, was hierdie instemming wat met *Kerk en Samelewing* betuig is, 'n bron van groot dankbaarheid en vreugde.

Alhoewel hierdie sinodes *Kerk en Samelewing* in beginsel gekondoneer het, was die groot aantal beswaarskrifte wat op hierdie sinodes gedien het, 'n duidelike bewys dat baie lidmate ontevrede was oor die beleidstuk.

Tydens die Noord Transvaalse Sinode wat vanaf 8 - 18 September 1987 in Pretoria gehou is, het byvoorbeeld 27 beswaarskrifte voor die sinode gedien.¹⁹³ Hierdie beswaarskrifte was afkomstig van individue, groepe lidmate en kerkrade, en het veral betrekking gehad op twee sake, naamlik: die feit dat die Ned. Geref. Kerk oop was (par 270) en die verwerping van apartheid (par 306 - 309). Dié sinode het oor hierdie sensitiewe sake op 'n "openhartige en diepgaande wyse gesels, gesels met hoof en hart. Aan die einde van die dag was daar die oortuiging dat eenstemmigheid bereik is."¹⁹⁴

Verder is besluit om 'n spesiale pastorale brief wat oor hierdie aangeleentheid gehandel het, aan alle gemeentes en aan alle individue wat beswaarskrifte opgestuur het, te rig.¹⁹⁵ In dié spesiale pastorale brief, is punt vir punt aandag gegee aan die verskillende besware wat teen *Kerk en Samelewing* ingebring was. Dit het gehandel oor: Eenheid en verskeidenheid, Oop lidmaatskap, Oop deure, die leiding van die Heilige Gees, Apartheid, Kategese en die Skool, Die gesag

van die Kerkraad, Wedersydse erkenning van legitimasie, Gemengde huwelike, Politiek, Menseregte, Terughouding van bydraes en Optrede teen persone.¹⁹⁶

In die slot van die brief is ondermeer beklemtoon dat die sinode eerlik probeer het om sy belofte teenoor beswaarde lidmate gestand te doen: "Ons het probeer om u te oortuig dat ons wel omgee; dat u 'n gewaardeerde lidmaat is wat ons graag wil behou en dat ons die hele pad met u wil loop om u gelukkig en bly in ons kerk te sien." Die sinode het voortgegaan om twee dringende sake te beklemtoon:

"Eerstens is ons oortuig dat die Nederduitse Gereformeerde Bond 'n kerk binne 'n kerk vorm. Dit polariseer ons mense verder en lei tot 'n toename in ontevredenheid, eerder as rus en vrede.

Ons pleit dus ernstig by u om u te weerhou daarvan om by die NGB aan te sluit, of indien u reeds aangesluit het, om u lidmaatskap in heroorweging te neem.

Die tweede saak is vir ons nog ernstiger en stem ons tot nog groter droefheid. Ons praat van die stigting van die Afrikaanse Protestantse Kerk. Ons is hartgrondig oortuig dat die besware teen *Kerk en Samelewing* binne die kerk en langs die kerklike weg behandel moet word. Die beweegredes vir die stigting van die kerk is nie vir ons aanvaarbaar nie. Die

kerk van Jesus Christus kan mos nie verdere versplintering en verdeeldheid bekostig nie, want dit maak dat ons geloofwaardigheid al hoe meer betwyfel word in die wêreld. Ons pleit met Christelike bewoëndheid dat al ons lidmate sal meehelp om hierdie breuk te heel.

Die subtitel van KS is, 'n getuienis van die Ned. Geref. Kerk.' Ons bede is dat die Heilige Gees u sal lei om hierdie getuienis met u hele hart te aanvaar."¹⁹⁷

Die pastorale gesindheid waarmee hierdie sinode die talle beswaarde lidmate as't ware omvou het, kan nie ontken word nie. 'n Duidelike poging is aangewend om na hulle te luister, en hulle besware aan te hoor. Dat die sinode diep onder die besef was dat almal nog nie tevrede sou wees nie, is eweneens duidelik. Vandaar die oproep teen die *Ned. Geref. Bond* en die *APK*.

Net soos die sinode van Noord-Transvaal, was die streeksinodes van die Ned. Geref. Kerk almal bereid om die pad met die beswaarde lidmate te loop. Belangriker was die feit dat hulle die gevaarligte wat selfs na die kerkstigting nog helder bly flits het, raakgesien het. Die onrus oor *Kerk en Samelewing* sou nie oornag bedaar nie, daarvoor sou onder andere die *Ned. Geref. Bond* sorg.¹⁹⁸ Talle lidmate was

bereid om nog te wag tot die volgende Algemene Sinode van die Nederduitse Gereformeerde Kerk in 1990.

Die Ned. Geref. Kerk het met sy beleidstuk *Kerk en Samelewing* 'n nuwe koers ingeslaan. Die reaksie vanuit die kerk self, het die kerk egter by die eerste kruispad op die nuut ingeslane weg gebring ... 'n kruispad wat sy toekoms kan bepaal!

6.6 SAMEVATTING

Die nuwe beleidstuk van die Ned. Geref. Kerk, *Kerk en Samelewing* het binne enkele dae dié kerk in beroering gehad! Alhoewel die onmiddellike reaksie van veral die media oorweldigend positief was, was dit juis die openbare pers wat as gevolg van sensasionele beriggewing stormwolke oor die Ned. Geref. Kerk laat saampak het.

Kort na die sinode verdaag het, was dit reeds duidelik dat 'n grootskaalse storm in die kerk aan die broei was. Nadat 'n groep beswaarde lidmate in Verwoerdburg vergader het, is besluit om 'n protesvergadering te belê. Hierdie vergadering is op 28 November 1986 in die Skilpadsaal in Pretoria gehou. Dit was duidelik dat politiek 'n groot rol gespeel het in die beswaarde lidmate se oordeel oor *Kerk en Samelewing*.

Hierdie verpolitisering van die kerk het egter al drie jaar vroeër by die sogenaamde Silverton-byeenkoms kop uitgesteek.

In 'n poging om die krisis af te weer het die Algemene Sinodale Kommissie en die Voortsettingskomitee mekaar op 22 Junie 1987 in Pretoria ontmoet. Na afloop van die gesprek was dit egter duidelik dat die partye onversoenbaar was, en dat 'n kerkskeuring onafwendbaar was.

Die beswaarde lidmate het op 27 Junie 1987 weer in die Skilpadsaal vergader, en het met 'n groot meerderheid besluit om 'n nuwe kerk te stig - die Afrikaanse Protestantse Kerk is gebore. Dié vergadering het egter ook 'n belangrike wending geneem toe 'n aantal lidmate hulle van die kerkstigting gedistansieer het. Hierdie beswaarde lidmate wat nie wou wegbreek nie, het hulleself hergroepeer in die *Nederduitse Gereformeerde Bond*. Dié *Bond* sou een van die probleemkinders van die Ned. Geref. Kerk word.

Die Afrikaanse Protestantse Kerk het na 'n naamgeskil tog vinnig uitgebrei, sodanig so dat 'n eerste sinode vanaf 2 - 6 November 1987 in die distrik Naboomspruit gehou is. Dit was die finale spyker in die onderhandelingsdoodskis. Die nuwe kerk was op weg.

Hierdie gebeure was sondermeer van die donkerste maande in die geskiedenis van die Ned. Geref. Kerk. Die kerk was diep bedroef oor 'n groot getal lidmate wat hy verloor het, en tog was daar ook troos in die feit dat tienduisende van die kerk se lidmate hulle instemming met *Kerk en Samelewing* betuig het. Die steun wat die Streeksinodes aan hierdie dokument toegesê het, het dit bevestig. Die Ned. Geref. Kerk was op 'n nuwe koers - maar sou aanstons die eerste kruispad op hierdie nuwe weg nader...

Hierdie kruispad het die Ned. Geref. Kerk met 'n kritieke keuse kom konfronteer: moet hy voortgaan op sy nuwe koers en een wat ook ondermeer die vraag van organisatoriese kerkeenheid pertinent sal moet aanspreek; moet hy na regs afdraai op 'n pad wat hom weer in die doodloopstraat van weleer sal laat beland, of moet hy vir 'n oomblik as't ware die pas makeer, voordat hy weer voortgaan?

Die antwoorde op hierdie vrae maak dit duidelik dat die kerk geen keuse het nie. Gaan die Ned. Geref. Kerk direk voort op sy nuwe koers, wat ondermeer mag lei na organisatoriese kerkeenheid dan sal hy ongetwyfeld bereid moet wees om nog 'n groep van sy lidmate te verloor. Draai die kerk terug

na die doodloopstraat waarin hy hom vir 26 jaar bevind het, is isolasie en totale irrelevansie in 'n toekomstige Suid-Afrika sy voorland. Daarom, ten spyte van die moontlike verlies van nog 'n groep beswaarde lidmate is die keuse voor die handliggend, - die Ned. Geref. Kerk moet voortgaan - omdat hierdie kerk geroepe is om Skrifgebonde te vernuwe en as belydeniskerk getrou te wees aan die dictum: *Ecclesia reformata semper reformanda!*

6.7 VOETNOTAS

1. Die Burger, 22 Oktober 1986, p 7
2. Die Vaderland, 20 oktober 1986, p 1
3. Business Day, 21 Oktober 1986, p 3
4. The Citizen, 21 Oktober 1986, p 3
5. Die Burger, aw, p 1
6. The Citizen, 23 Oktober 1986, p 1
7. Die Vaderland, 23 Oktober 1986, p 1
8. The Star, 23 Oktober 1986, p 11
9. Die Afrikaner, 29 Oktober 1986, p 4
10. Die Transvaler, 23 Oktober 1986, p 18
11. Die Burger, 22 Oktober 1986, p 14
12. Die Volksblad, 22 Oktober 1986, p 14
13. The Star, 22 Oktober 1986, p 10
14. Pretoria News, 22 Oktober 1986, p 16

15. Pretoria News, aw, p 16
16. Sowetan, 22 Oktober 1986, p 4
17. Die Burger, 21 Oktober 1986, p 11
18. Die Burger, aw, p 11
19. Die Afrikaner, aw, p 4
20. Die Afrikaner, aw, p 4
21. Die Burger, 25 Oktober 1986, p 1
22. Die Burger, 3 November 1986, p 2
23. Die Vaderland, 27 Oktober 1986, p 16
24. In hoofstuk 1 van hierdie studie word die standpunt van dr AP Treurnicht rondom die Cottesloe-beraad weergegee.
25. Pretoria News, 24 Oktober 1986, p1
26. Pretoria News, aw, p 1
27. Pretoria News, aw, p 1
28. Pretoria News, aw, p 1
29. Beeld, 2 September 1983, p 1
30. Beeld, aw, p 1
31. Ds Scheuer het enkele maande vroeër opslae gemaak met 'n pamflet waarin hy gesuggereer het, dat vooraanstaande regeringslede instrumente in die hande van die Kommuniste was, wat die volk sag gemaak het vir Marxisme. Die pamflet is ten tyde van die tussenverkiesings gedurende Mei 1983 onder KP-lede versprei. Ds Scheuer het op 2 September ook vir heelwat opwinding gesorg toe hy 'n

fotograaf van beeld wou aanrand, nadat dié 'n foto van hom geneem het. Hy het onder andere geëis dat die film uit die kamera verwyder moes word, maar is later deur ander predikante tot bedaring gebring.

32. Beeld, 3 September 1983, p 2
33. Beeld, aw, p 2
34. Beeld, aw, p 2
35. Beeld, aw, p 2
36. Beeld, aw, p 6
37. Beeld, aw, p 6
38. Vergelyk hoofstuk 4 van hierdie studie
39. Beeld, aw, p 6
40. Die Kerkbode, 7 September 1983, p 8
41. Die Kerkbode, aw, p 8
42. Die Kerkbode, 21 September 1983, p 8
43. Die Kerkbode, aw, p 8
44. Handeling van die Noord-Transvaalse Sinode van die Ned. Geref. Kerk, 1983, p 508 - 509
45. The Citizen, 3 November 1986, p 5
46. Die Burger, 3 November 1986, p 2
47. Die Burger, aw, p 2
48. Die Burger, aw, p 2
49. Beeld, 3 November 1986, p 1
50. Beeld, aw, p 1

51. Die Volksblad, 6 November 1986, p 16
52. Die Volksblad, aw, p 16
53. Die reaksie op *Ras, Volk en Nasie* het reeds in 1975 getoon dat daar 'n groot kloof tussen die beleid van die kerk en die mening van sommige van sy lidmate was. Die blote feit dat min lidmate ooit 'n hand op *Ras, Volk en Nasie* gelê het, het die skok wat met *Kerk en Samelewing* gekom het, soveel groter gemaak.
54. Die Vaderland, 11 November 1986, p 4
55. Die Vaderland, 13 November 1986, p 6
56. Vergelyk hiervoor: Die Vaderland, aw, p 4 en Die Burger, 11 November 1986, p 2
57. Vergelyk hoofstuk 2 van hierdie studie
58. Beeld, 27 November 1986, p 6
59. Agenda van die ASK van die Ned. Geref. Kerk, 18 en 19 Maart 1987, p 8
60. Agenda, aw, p 8
61. Agenda, aw, p 8
62. Agenda, aw, p 8
63. Agenda, aw, p 8
64. Rapport, 30 November 1986, p 1
65. Rapport, aw, p 1
66. Rapport, aw, p 1
67. Die Burger, 29 November 1986, p 2

68. Die Burger, aw, p 2
69. Die Burger, aw, p 2
70. Agenda, aw, p 35
71. Agenda, aw, p 9
72. Agenda, aw, p 9
73. Notule van die ASK van die Ned. Geref. Kerk 18 en 19
Maart 1987, p 12
74. Notule, aw, p 12
75. Notule, aw, p 40 - 41
76. Die Kerkbode, 25 Maart 1987, p 5
77. Die Kerkbode, aw, p 5
78. Die Kerkbode, aw, p 5
79. Die Kerkbode, 8 Julie 1987, p 8
80. Die Kerkbode, aw, p 8
81. Byvoegsel tot die agenda van die ASK van die Ned. Geref.
Kerk, 22 Junie 1987
82. Agenda van die ASK van die Ned. Geref. Kerk, 22 Junie
1987, p 1
83. Byvoegsel, aw
84. Byvoegsel, aw
85. Vergelyk byvoegsel
86. Notule van die ASK van die Ned. Geref. Kerk, 22 Junie
1987, p 1
87. Notule, aw, p 2

88. Notule, aw, p 4
89. Notule, aw, p 4
90. Notule, aw, p 4 - 5
91. Notule, aw, p 7
92. Notule, aw, p 7
93. Notule, aw, p 7
94. Notule, aw, p 7
95. Notule, aw, p 8
96. Notule, aw, p 8
97. Notule, aw, p 8
98. Notule, aw, p 9
99. Notule, aw, p 9
100. Notule, aw, p 9
101. Notule, aw, p 10
102. Notule, aw, p 12
103. Notule, aw, p 13
104. Notule, aw, p 13
105. Notule, aw, p 14
106. Notule, aw, p 14 - 16
107. Beeld, 29 Junie 1987, p 4
108. Beeld, aw, p 4
109. Beeld, aw, p 4
110. Die Transvaler, 29 Junie 1987, p 13
111. Die Transvaler, aw, p 13

112. Beeld, aw, p 4
113. Handeling van die APK, 1987, p 30
114. J Orsmond, Die Beswaardes en die Afskeiding van Beswaarde Lidmate vanaf die Ned. Geref. Kerk 1987 en die Regsgrondigheid daarvan, 1988
115. Beeld, 30 Junie 1987, p 2
116. Beeld, aw, p 2
117. Beeld, aw, p 2
118. Beeld, aw, p 2
119. Beeld, aw, p 2
120. Die Transvaler, 29 Junie 1987, p 14
121. Die Kerkbode, 1 Julie 1987, p 2
122. Die Kerkbode, aw, p 4
123. Beeld, aw, p 1
124. Beeld, aw, p 1
125. The Daily News, 8 Julie 1987, p 3
126. Handeling, aw, p 39
127. Beeld, aw, p 2
128. Beeld, aw, p 2
129. Die Volksblad, 13 Julie 1987, p 1
130. Die Burger, 4 Augustus 1987, p 2
131. Die Vaderland, 6 Augustus 1987, p 7
132. Die Vaderland, 13 Julie 1987, p 1
133. Die Transvaler, 21 Augustus 1987, p 2

134. Agenda van die ASK van die Ned. Geref. Kerk 23 en 24
November 1987, p 47
135. Agenda, aw, p 48
136. Agenda, aw, p 49 - 51
137. Agenda, aw, p 54
138. Agenda, aw, p 53
139. Handeling van die APK, 1987
140. Handeling, aw, p 2
141. Handeling, aw, p 3
142. Handeling, aw, p 12 - 13
143. Handeling, aw, p 10
144. Handeling, aw, p 10
145. Handeling, aw, p 30
146. Handeling, aw, p 30
147. Handeling, aw, p 30
148. Handeling, aw, p 22
149. Handeling, aw, p 40
150. Handeling, aw, p 13
151. Handeling, aw, p 39
152. J Orsmond, aw, p 123
153. J Orsmond, aw, p 123
154. Handeling, aw, p 49
155. Handeling, aw, p 64
156. Handeling, aw, p 54

157. Handelinge, aw, p 55 - 59
158. Handelinge, aw, p 70
159. Vergelyk hoofstuk 3 van hierdie studie
160. Die Kerkbode, 15 Julie 1987, p 13
161. Beeld, 14 Julie 1987, p 6
162. Hierdie naam sou in Junie 1988 verander na die Afrikaanse Gereformeerde Bond
163. Beeld, aw, p 6
164. Beeld, aw, p 6
165. Beeld, aw, p 6
166. Bylae DB - 4, Agenda van die ASK van die Ned. Geref. Kerk, 23 en 24 November 1987, p 55
167. Beeld, 22 Junie 1987, p 4
168. Bylae, aw, p 55
169. Artikel 70 van die Kerkorde lei soos volg:
 - 70.1 Die Kerk wil graag die vorming van vrye verenigings op positief Christelike grondslag aanmoedig.
 - 70.2 Die mate waarin 'n bepaalde vereniging aanspraak op die steun van die Kerk mag maak, hang af van die grondslag en doelstellings van 'n bepaalde vereniging en sy uitlewing van daardie grondslag en doelstellinge in die praktyk.
170. Bylae, aw, p 56
171. Bylae, aw, p 56

172. Bylae, aw, p 55
173. Bylae, aw, p 55
174. Notule van die Dagbestuur van die ASK, 31 Augustus 1987, p 6
175. Notule, aw, p 6
176. Notule, aw, p 6
177. Notule, aw, p 6
178. Notule, aw, p 7
179. Notule, aw, p 7
180. Notule, aw, p 9
181. Die Kerkbode, 29 Julie 1987, p 1
182. Prof WJG Lubbe het veral hierdie beskuldiging teenoor die Ned. Geref. Kerk gemaak.
183. Bylae, aw, p 57
184. Beeld, 28 Julie 1987, p 12
185. Die Kerkbode, 9 September 1987, p 7
186. Die Kerkbode, aw, p 7
187. Die Kerkbode, aw, p 7
188. Die Kerkbode, 7 Oktober 1987, p 12
189. Nadat die *Bond* in Junie 1988 die Afrikaanse Gereformeerde Bond geword het, het lidmate en predikante uit die APK en die twee Susterskerke ook daarby aangesluit. Hierdie gebeure het van die *Bond* 'n oorkoepelende ekumeniese organisasie gemaak, derhalwe het hy sy impak op

die Ned. Geref. Kerk verloor.

190. Die APK het gegroei tot 'n kerk met 176 gemeentes en 26 714 lidmate - en sien soos volg daaruit:

<i>Gemeente</i>	<i>Stigtingsdatum</i>	<i>Lidmate</i>
<i>KAAPPROVINSIE</i>		
1. <i>Algoa</i>	<i>20-09-1987</i>	<i>138</i>
2. <i>Aberdeen</i>	<i>16-11-1989</i>	<i>60</i>
3. <i>Barkly-Wes</i>	<i>15-01-1988</i>	<i>61</i>
4. <i>Barkly-Oos</i>	<i>14-04-1988</i>	<i>77</i>
5. <i>Beaufort-Wes</i>	<i>09-08-1987</i>	<i>111</i>
6. <i>Bosrand</i>	<i>19-07-1987</i>	<i>26</i>
7. <i>Britstown</i>	<i>23-03-1988</i>	<i>40</i>
8. <i>Carnarvon</i>	<i>25-04-1988</i>	<i>28</i>
9. <i>Clarwilliam</i>	<i>07-02-1988</i>	<i>62</i>
10. <i>De Aar</i>	<i>07-03-1988</i>	<i>69</i>
11. <i>Douglas</i>	<i>03-08-1987</i>	<i>60</i>
12. <i>Fort Beaufort</i>	<i>18-06-1988</i>	<i>29</i>
13. <i>Fraserburg</i>	<i>14-10-1988</i>	<i>73</i>
14. <i>George</i>	<i>28-08-1987</i>	<i>42</i>
15. <i>Gerdonia</i>	<i>25-11-1987</i>	<i>180</i>
16. <i>Graaf-Reinette</i>	<i>07-02-1988</i>	<i>26</i>
17. <i>Groblershoop</i>	<i>01-10-1987</i>	<i>47</i>
18. <i>Jamestown</i>	<i>03-07-1988</i>	<i>19</i>
19. <i>Kathu</i>	<i>24-07-1987</i>	<i>170</i>

20. <i>Kimberly</i>	01-08-1987	379
21. <i>Kuruman</i>	01-02-1988	49
22. <i>Louwna</i>	26-07-1987	58
23. <i>Leeudoringstad</i>	08-11-1988	42
24. <i>Molopo</i>	13-07-1987	59
25. <i>Mosselbaai</i>	02-04-1989	62
26. <i>Namakwaland</i>	04-09-1988	53
27. <i>Olifantshoek</i>	11-07-1987	159
28. <i>Oudtshoorn</i>	30-08-1987	161
29. <i>Paarl</i>	30-08-1987	74
30. <i>Pools</i>	28-02-1988	30
31. <i>Postmasburg</i>	28-09-1989	34
32. <i>Prieska-Fontein</i>	18-08-1988	42
33. <i>Reivilo</i>	06-09-1987	53
34. <i>Riversdal</i>	20-08-1987	35
35. <i>Somerset-Oos</i>	03-09-1987	79
36. <i>Stellenbosch</i>	16-08-1987	58
37. <i>Steynsburg</i>	06-03-1988	29
38. <i>Strydenburg</i>	15-06-1988	48
39. <i>Sutherland</i>	07-04-1989	9
40. <i>Tygerberg</i>	20-09-1987	167
41. <i>Uitenhage</i>	08-03-1989	105
42. <i>Venterstad</i>	26-06-1988	46
43. <i>Vaalharts Noord</i>	02-08-1987	53

44. Vaalharts Suid	02-08-1987	104
45. Vryburg	06-09-1987	140
ORANJE VRYSTAAT		
46. Bethlehem	09-08-1987	436
47. Bloemfontein	12-07-1987	1055
48. Boshoff	26-08-1987	40
49. Bothaville	30-04-1989	52
50. Brandfort	09-08-1987	96
51. Bultfontein	17-09-1989	40
52. Clococlan	17-03-1988	43
53. Cornelia	02-08-1987	82
54. Dealesville	27-09-1987	48
55. Dewetsdorp	06-12-1988	40
56. Ficksburg	26-10-1987	143
57. Frankfort	22-10-1987	165
58. Goudveld Sentraal	13-11-1987	198
59. Graniet	16-08-1987	339
60. Harrysmith	27-07-1987	124
61. Heilbron	02-09-1987	344
62. Henneman	25-10-1987	112
63. Koppies	03-03-1988	42
64. Kroonstad	15-11-1987	308
65. Marquard	26-11-1987	53
66. Memel	03-07-1987	81

67. Paul Roux	25-10-1987	152
68. Petrusburg	29-07-1987	24
69. Sasolburg	16-04-1987	30
70. Senekal	23-08-1987	143
71. Tweeling	04-10-1987	27
72. Verkeerdevlei	13-09-1987	56
73. Viljoenskroon	04-10-1987	29
74. Villiers	06-09-1987	100
75. Vrede	27-07-1987	160
76. Warden	02-09-1987	33
<i>NATAL</i>		
77. Dundee	21-10-1987	45
78. Groter Durban	02-08-1987	291
79. Hluhluwe	28-02-1988	62
80. Ladysmith	21-04-1988	46
81. Newcastle	04-09-1987	202
82. Suidkus	01-07-1987	68
83. Utrecht	02-03-1988	53
84. Vryheid	22-10-1987	74
<i>TRANSVAAL</i>		
85. Alberton	07-06-1989	90
86. Alfa	05-07-1987	138
87. Arnot	18-08-1988	94
88. Belfour	15-01-1989	35

89. Baberton	06-09-1987	53
90. Belfast	09-08-1987	216
91. Benoni	09-09-1987	157
92. Biesiesvlei	12-07-1987	207
93. Bloemhof	19-01-1988	85
94. Boksburg	27-04-1988	187
95. Bosveld	12-06-1987	459
96. Brakpan	21-10-1987	450
97. Brits	12-07-1987	336
98. Bronkhorstspuit	27-08-1987	152
99. Buhrmansdrif	16-08-1987	183
100. Carletonville	08-09-1988	55
101. Carolina	16-09-1987	268
102. Christiana	10-03-1988	45
103. Coligny	03-09-1987	159
104. Cullinan-Rayton	20-09-1987	143
105. Delareyville	14-08-1988	82
106. Delmas	15-11-1987	73
107. Dendron	26-07-1987	219
108. Devon	18-06-1989	
109. Derby	04-07-1987	205
110. Ermelo	15-07-1987	216
111. Fochville	13-08-1987	131
112. Germiston	24-08-1987	214

113. Groblersdal		
114. Groot Marico	13-08-1987	160
115. Hartbeesfontein	18-05-1989	27
116. Hartbeespoort	02-08-1989	72
117. Heidelberg	23-08-1987	282
118. Hoedspruit	26-11-1989	48
119. Hoefeldrif	23-08-1987	236
120. Kemptonpark	10-09-1987	214
121. Klerksdorp	05-08-1987	300
122. Koedoesrand	06-09-1987	37
123. Koster	28-02-1988	81
124. Laersdrif	19-11-1987	145
125. Lebombo	26-06-1988	42
126. Lichtenburg	07-07-1987	629
127. Linden	30-08-1987	246
128. Louis Trichardt	02-10-1987	218
129. Lydenburg	24-01-1988	166
130. Marble Hall	09-08-1987	285
131. Messina	22-01-1989	33
132. Meyerton	22-02-1989	27
133. Middelburg	15-07-1987	630
134. Migdol	02-07-1987	148
135. Mooinooi	12-07-1987	377
136. Moot-Sentraal	05-07-1987	370

137. <i>Morgenzon</i>	10-07-1987	141
138. <i>Naboomspruit</i>	05-07-1987	376
139. <i>Nelspruit</i>	15-07-1987	287
140. <i>Nigel</i>	14-09-1987	238
141. <i>Ottosdal</i>	10-01-1988	54
142. <i>Perdekop</i>	18-10-1987	52
143. <i>Phalaborwa</i>	26-07-1987	260
144. <i>Piet Retief</i>	17-09-1987	96
145. <i>Pietersburg</i>	02-08-1987	615
146. <i>Potchefstroom</i>	30-08-1987	343
147. <i>Pretoria-Oos</i>	08-11-1987	467
148. <i>Pretoria-Sentraal</i>	12-02-1989	137
149. <i>Primrose</i>	11-09-1987	153
150. <i>Randfontein</i>	07-08-1987	121
151. <i>Roedtan</i>	12-07-1987	59
152. <i>Roodepoort</i>	02-08-1987	353
153. <i>Rustenburg</i>	16-08-1987	328
154. <i>Sabie</i>	06-11-1988	22
155. <i>Sanddrif</i>	25-02-1988	224
156. <i>Sannieshof</i>	07-07-1987	248
157. <i>Schweizer-Reneke</i>	07-09-1987	106
158. <i>Springs</i>	22-02-1988	212
159. <i>Standerton</i>	25-05-1988	53
160. <i>Thabazimbi</i>	26-08-1987	442

161. Transmagalies	08-02-1988	277
162. Tuinplaas	19-07-1987	104
163. Tzaneen	23-08-1987	275
164. Vanderbijlpark	09-09-1987	275
165. Ventersdorp	12-07-1987	258
166. Vereniging	26-07-1987	229
167. Verwoerdburg	06-07-1987	341
168. Warmbad	09-08-1987	114
169. Waterberg	09-09-1987	268
170. Weipe	20-03-1988	37
171. Witbank	12-09-1987	157
172. Witrivier	01-11-1987	158
173. Zeerust	30-07-1987	115
<i>"SUIDWES-AFRIKA"</i>		
174. Keetmanshoop	04-06-1989	35
175. Outjo	20-11-1988	87
176. Windhoek	23-07-1989	28
191. Die Kerkbode, 22 Julie 1987, p 6		
192. Vergelyk Die Kerkbode, 28 Oktober 1987, p 1 en Die Kerkbode, 23 September 1987, p 1		
193. Handeling van die Noord-Transvaalse Sinode van die Ned. Geref. Kerk, 1987, p 588		
194. Handeling, aw, p 620 vv		

195. Handelinge, aw, p 686
196. Handelinge, aw, p 686
197. Handelinge, aw, p 629 - 634
198. Handelinge, aw, p 634
199. Die AGB het via AKLAS hulle eie aanbevelings rondom *Kerk en Samelewing* wat voor die Algemene Sinode van 1990 sal dien.